

LAPSEN KUNTOUTUSSUUNNITELMAN TOTEUTUMINEN PÄIVÄKODIN
ARJESSA

Mari Tuomaala
Opinnäytetyö, syksy 2010
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Etelä, Helsinki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK) +
Lastentarhanopettajan kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Tuomaala, Mari. Lapsen kuntoutussuunnitelman toteutuminen päiväkodin arjessa. Helsinki, syksy 2010, 63 s, 3 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä, Helsinki. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, miten päiväkodissa tehty lapsen kuntoutussuunnitelma toteutuu päiväkodin arjessa. Asiasta haluttiin sekä lasten vanhempien että lastentarhanopettajien mielipide. Tavoitteena oli selvittää myös kuinka vanhempien ja päiväkodin välinen yhteistyö tuen toteuttamisessa oli sujunut.

Tutkimus on kvalitatiivinen. Kohderyhmänä oli kolme esiopetusikäistä lasta, jolla erityisen tuen tarpeen syynä oli dysfasia tai tarkkaavaisuuden häiriö. Tutkimuksen aineisto kerättiin teemahaastatteluilta sekä havainnoimalla yhtä lasta kaksi kertaa. Haastatteluihin osallistui kolmen lapsen äidit sekä lasten päiväkotiryhmässä työskentelevät lastentarhanopettajat. Aineisto kerättiin marraskuun 2009 ja toukokuun 2010 välisenä aikana. Opinnäytetyön työelämäyhteistyötahona oli Espoon kaupunki ja aineisto kerättiin kolmesta Espoon kaupungin kunnallisesta päiväkodista. Haastattelut analysoitiin sisällönanalyysillä.

Tuloksista kävi ilmi, että kuntoutussuunnitelman toteutuminen vaihtelee eri päiväkotiryhmien välillä. Eroavaisuuksia oli siinä, millaista ja miten paljon tukea lapselle oli suunniteltu. Oli havaittavissa, että eri päiväkotiryhmissä oli erilaisia näkökulmia lapsen tukemiseen. Kahta lasta tuettiin antamalla tarvittaessa henkilökohtaista ohjausta esimerkiksi siirtymätilanteissa tai tehtävien ohjeistuksessa. Yhtä lasta tuettiin käyttämällä erilaisia aikuisjohtoisia toimintoja ja tuettiin sosiaalisia suhteita. Yhtä lasta pyrittiin tukemaan pääasiassa panostamalla koko ryhmän ryhmädynamiikkaan ja kohottamalla lapsen itsetuntoa. Havainnointi osoitti, että parhaiten toteutuu tuki, joka on helposti toteutettavissa muun toiminnan lomassa.

Lastentarhanopettajat toivat esille, että resurssien puute, erityisesti ajan ja työntekijöiden vähyys vaikeuttavat tuen toteuttamista. Vanhemmat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä kuntoutussuunnitelman toteuttamiseen. Mielipiteet työntekijöiden ja vanhempien välisestä yhteistyöstä vaihtelivat. Osa lastentarhanopettajista ja vanhemmista oli tyytyväisiä yhteistyöhön, osa koki siinä olleen erilaisia haasteita. Työntekijöiden ja vanhempien välillä oli näkemyseroja siitä, millaista tukea lapsi tarvitsee ja kuinka paljon hän sitä tarvitsee.

Asiasanat: erityisen tuen tarve lapsella, päiväkotitoiminta, erityispedagogiikka, kvalitatiivinen tutkimus

ABSTRACT

Tuomaala, Mari

Implementing children's rehabilitation plans in day care centres.
63p., 3 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Autumn 2010.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services.
Degree: Bachelor of Social Services

The aim of the study was to research how children's rehabilitation plans had been implemented in day care centres. I wanted both parents' and kindergarten teachers' opinion on it. The aim of the study was also to research how parents and kindergarten teachers had succeeded in the co-operation.

The research was qualitative. The target group of this study consisted of three six-year-old children who had dysphasia or ADHD. The material was collected by interviewing three mothers and three kindergarten teachers and observing one child two times. The material was collected between November 2009 and April 2010 in three different municipal day care centres in Espoo. The material was analysed by using content analysis.

The results showed that it varied between day care centres how a child's rehabilitation plan was realized. There were differences regarding how much and what kind of support was planned. The results showed that there were different angles on rehabilitation. Two children were supported by giving individual guidance, for example when moving place or in exercises. Some of the children were also supported by different activities that employees guided and social relationships. One child was supported by improving the whole child-group's group dynamics and supporting the child's self-esteem.

The kindergarten teachers brought up that a lack of resources, especially lack of time and employees made it difficult to support the child. Parents were mainly satisfied with the implementation of the child's rehabilitation plan. Opinions on the co-operation between parents and employees varied. Some kindergarten teachers and parents were satisfied with the co-operation and some experienced that there had been different challenges: differences on views between parents and employees on what kind of support a child needs and how much.

Keywords: rehabilitation plan, day care centre

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 ERITYISEN TUEN TARVE LAPSELLA.....	8
2.1 Lapsen erityisen tuen tarpeen määrittely	8
2.2 Tarkkaavaisuuden häiriöt ja siihen liittyvä erityinen tuki.....	10
2.3 Kielen kehityksen vaikeudet ja siihen liittyvä erityinen tuki	13
3 VARHAINEN PUUTTUMINEN JA TUKI PÄIVÄKODISSA.....	16
3.1 Tuen tarpeen arviointi ja varhainen puuttuminen päiväkodissa	16
3.2 Erityinen tuki päiväkodissa	17
3.3 Lapsen kuntoutussuunnitelma päiväkodissa	21
4 VANHEMPIEN JA PÄIVÄKODIN HENKILÖSTÖN VÄLINEN YHTEISTYÖ ..	25
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	28
5.1 Tutkimuksen kohderyhmä.....	28
5.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	28
5.3 Tutkimusmenetelmä	29
5.4 Aineiston keruu	30
5.4.1 Haastattelut.....	30
5.4.2 Havainnointi	31
5.5 Aineiston analysointi.....	32
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	33
6.1 Vanhempien haastattelut.....	33
6.1.1 Kuntoutussuunnitelman toteutuminen ja hyödyt.....	33
6.1.2 Yhteistyön kodin ja päiväkodin välillä	35
6.2 Työntekijöiden haastattelut	36
6.2.1 Kuntoutussuunnitelman toteuttaminen päiväkodin arjessa	36
6.2.2 Resurssit kuntoutussuunnitelman toteutukseen.....	38
6.2.3 Kuntoutussuunnitelman hyödyt lapselle	40
6.2.4 Yhteistyö vanhempien kanssa.....	40
6.2.5 Kuntoutussuunnitelman kehittämisehdotuksia	41
6.3 Äitien ja lastentarhanopettajien näkemysten vertailu	42

6.4 Havainnointi.....	42
7 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	44
7.1 Kuntoutussuunnitelman toteutuminen.....	44
7.2 Yhteistyö päiväkodin ja vanhempien välillä.....	48
8 POHDINTA.....	50
8.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	50
8.2 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kasvu	52
LÄHTEET	56
LIITE 1: Vanhempien haastatteluiden teemahaastattelurunko	
LIITE 2: Työntekijöiden haastatteluiden teemahaastattelurunko	
LIITE 3: Havainnointisuunnitelma	

1 JOHDANTO

Päivähoidon piirissä olevien erityistä tukea tarvitsevien lasten määrän on nähty kasvaneen viime vuosina. Erilaiset tuen tarpeet voivat aiheuttaa haasteita oppimisessa, sosiaalisissa suhteissa ja ne voivat jopa aloittaa pitkäaikaisen syrjäytymisen kierteen. Oppimisvaikeudet voivat aiheuttaa lapselle pettymyksiä ja lisätä psyykkisiä ongelmia. Erityisen tuen tarpeeseen onkin tärkeää vastata mahdollisimman nopeasti ja tehokkaasti, jotta vältetään kasvavilta vaikeuksilta.

Opinnäytetyöni tarkoituksena on tutkia päiväkodissa tehtävän lapsen kuntoutussuunnitelman toteutumista päiväkodin arjessa. Tutkin sitä, kuinka tuki toteutuu tavallisessa päiväkotiryhmässä, eli ryhmässä, jossa erityistä tukea tarvitseva lapsi on integroitu normaaliryhmään. Tutkimukseni on kvalitatiivinen. Etsin tutkimukseni avulla syvällisempää ymmärrystä siitä, miten kolmen lapsen kohdalla kuntoutussuunnitelma on toteutunut ja miten vanhempien ja työntekijöiden näkemykset asiasta kohtaavat.

Työelämäyhteistyötahona minulla on Espoon kaupunki. Aihetta suunnittelin Espoon kaupungin varhaiskasvatuksen asiantuntijan kanssa. Ehdotin itse varhaiseen puuttumiseen liittyvää aihetta eri työelämätahoille ja lopulta yhteistyö lähti nopeasti liikkeelle Espoon varhaiskasvatuksen asiantuntijan kanssa. Hänen kanssaan muotoilimme aihetta niin, että se on sekä työelämätahon että minun kiinnostukseni kohteiden ja tavoitteiden mukainen. Espoon kaupungilla on käytössään prosessimalli varhaisen puuttumiseen ja tukeen päiväkodissa. Yhteistyötaho on kiinnostunut saamaan tietoa siitä, kuinka varhainen tuki toteutuu lasten kuntoutustyöryhmä -prosessin vaikutuksesta. Koko prosessia voisi tutkia laajasti, mutta päädyimme siihen, että keskityn vain prosessin ”loppupäähän” eli siihen, kuinka tuki toteutuu käytännössä päiväkodin arjessa. Mielestäni opintojeni kannalta hedelmällisintä on keskittyä arjen konkreettisiin asioihin eli siihen, kuinka päiväkodissa toimitaan lapsen hyväksi.

Tutkimuksen alkuperäisenä ideana oli tutkia asiaa ainoastaan työntekijöiden näkökulmasta. Lopulta päädyin kuitenkin siihen, että kysytään mielipiteitä sekä

vanhemmilta että työntekijöiltä. Vanhempien näkökulma on työelämätaholle tärkeä useastakin syystä. Ensinnäkin vanhemmat ovat aktiivisesti mukana suunnittelemassa lapsille annettavaa tukea prosessin eri vaiheissa. Vanhemmat ovat mukana suunnittelemassa oman lapsensa kuntoutussuunnitelmaa ja toivottavasti vanhemmat toteuttavat tukitoimia myös kotona. Lisäksi vanhemmat arvioivat suunnitelman toteutumista ja ovat mukana tekemässä tarvittavia muutoksia. Espoossa on myös vahvistettu kasvatuskumppanuutta päivähoitossa. Vanhempien aktiivista mukanaoloa pidetään tärkeänä ja sen vuoksi heidän mielipiteensä halutaan sisällyttää tutkimukseen. Tutkimukseni syventyi kolmen lapsen tilanteeseen. Tutkimusaineistoa on rajattu siten, että lapsilla on erityisen tuen tarpeen syynä tarkkaavaisuuden häiriöt tai dysfasia.

Koen aiheen mielenkiintoiseksi ja hyödylliseksi itselleni. Mielestäni lasten pulmien havaitseminen ja tarvittavan tuen järjestäminen lapselle ja perheelle on sosionomille erittäin tärkeä osaamisalue. Varhainen puuttuminen ja tuki ovat kiinnostaneet minua opinnäytetyöprosessin alusta saakka. Jo ennen kuin löysin minkäänlaista aihetta, kiinnosti minua juuri varhainen tuki. On tärkeää havaita tuen tarve ajoissa ja antaa lapsille ja perheille tarvittava tuki. Tulen hankkimaan lastentarhanopettajan pätevyyden, ja sen vuoksi varhaiskasvatukseen linkittyvä opinnäytetyö oli ammatillisen kasvun kannalta mielestäni tärkeä. Myös työelämätaho näkee, että aihe on heille hyödyllinen ja tuottaisi uutta tietoa, sillä heidän mukaansa tällaisesta aiheesta ei ole ainakaan Espoossa tehty tutkimuksia. Aihe on ajankohtainen, sillä varhaiseen puuttumiseen on nykyään alettu kiinnittää huomiota yhä enemmän. Espoossa on paljon kiinnitetty huomiota siihen, että varhaista tukea tarvitsevat lapset löydettäisiin päivähoitosta. Myös vanhempien osallisuuteen ja yhteistyön laatuun työntekijöiden kanssa on panostettu. Nyt olikin hedelmällistä tutkia muutaman lapsen kohdalla, saavatko lapset todella sen tuen, joka heille on suunniteltu ja kuinka yhteistyö tuen toteuttamisessa vanhempien ja työntekijöiden välillä toteutuu.

2 ERITYISEN TUEN TARVE LAPSELLA

Päivähoidon piirissä olevien erityistä tukea tarvitsevien lasten määrän on nähty kasvaneen viime vuosina. Määrästä ei kuitenkaan ole selkeää yksimielistä näkemystä. Syitä tähän on mm. määrittelyn ja tunnistamisen vaihtelevuus. Eri lähteiden mukaan tuen tarpeessa olevien lasten määrä päivähoitossa vaihtelee neljästä prosentista jopa yhdeksään prosenttiin. Suurin osa näistä lapsista oli päiväkodeissa. (Korkalainen 2009, 10; Pihlaja 2005, 59.)

Seuraavaksi tarkastelen yleisesti erityisen tuen tarpeen määrittelyä ja sen jälkeen kerron tarkemmin dysfasiasta ja tarkkaavaisuuden häiriöistä sekä niihin liittyvästä tuesta, sillä tutkimukseni kohderyhmänä olivat lapset, joilla on tuen tarvetta näillä osa-alueilla.

2.1 Lapsen erityisen tuen tarpeen määrittely

Se, miten erityisen tuen tarve määritellään, riippuu aina kulttuurin taustalla olevista käsityksistä. Eri kulttuureissa ja eri aikoina erilaisuus tai poikkeavuus määritellään eri tavoin. Erilaisuuden kohtaamiseen, kokemiseen ja niiden tulkintaan vaikuttaa se, miten kukin määrittelee erilaisuuden ja missä sen ajattelee sijaitsevan. Yleensä erityisen tuen tarve on nähty lapsen ominaisuutena, jolloin erilaisuus tai poikkeavuus on sijoitettu lapseen. Lapsen ongelmat tai poikkeavuus voidaan nähdä myös lapsen ja ympäristön vuorovaikutuksen ominaisuutena tai pelkästään ympäristön ominaisuutena. Kun ongelma on pelkästään ympäristössä, ongelmien ratkaisu lähtee ympäristön muokkaamisesta lapselle sopivammaksi ja lapsen mahdollisuuksien ja tarpeiden paremmasta huomioimisesta. (Pihlaja 2004a, 123–124.)

Huhtasen (2004) mukaan erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevat lapset tarvitsevat fyysisen, psyykkisen tai sosiaalisen kehityksen tueksi hoidollisia, kasvatuksellisia tai opetuksellisia toimenpiteitä. Erityisen tuen tarpeessa olevat lapset eivät ole yhtenäinen joukko, vaan tuen tarpeen syyt ja ilmenemismuodot

ovat hyvin erilaisia. Erityisen tuen tarpeen syinä ovat muun muassa sosio-emotionaaliset vaikeudet, puheen ja kielen häiriöt, tarkkaavaisuuden häiriöt, kuulovamma, näkövamma, liikuntavamma, viivästynyt kehitys, kehitysvamma, autismi, monivammaisuus, krooninen sairaus ja aivojen toiminnan häiriöt. (Huhtanen 2004, 13–14.)

Vaikka erityisen tuen tarpeen syyt ja erilaiset oppimisvaikeudet yleensä jaotellaan esimerkiksi edellä mainitun kaltaisiin erilaisiin luokkiin, on syytä muistaa, että useimmiten yhdellä lapsella esiintyy useampia erilaisia tuen tarpeen syitä. Lapsilla, joilla on esimerkiksi kielen kehityksen vaikeuksia tai tarkkaavaisuushäiriö, on usein myös muita häiriöitä tai vaikeuksia. Joskus voi olla jopa keinoitekoista vetää raja eri diagnoosiryhmien välille. Oireet voivat ajan mittaan myös vaihdella ja diagnoosi silloin vaihtua. (Ahonen & Aro 1999, 19; Sandberg 1999, 122–123; Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 25, 36–56.) Huhtanen (2007, 269–270) pohtii artikkelissaan jopa sitä, onko edes tarpeen tehdä rajaa eri nimikkeiden ja termien välille vai riittäisivätkö niin sanotut kuvailevat diagnoosit siitä, millainen lapsi on.

Lapsen tuen tarve vaihtelee erilaisissa ympäristöissä, erilaisissa kasvatuksellisissa tilanteissa sekä kehityksen eri vaiheissa. Toisilla lapsilla suuri lapsiryhmän koko aiheuttaa tuen tarvetta, toisia taas tukee ison ryhmän vertaissuhteissa toimiminen. Tuen tarve voi vaihdella kasvatuksellisissa tilanteissa siten, että toiset lapset hyötyvät aikuisjohtoisuudesta tai selkeistä säännöistä, toisilla ne lisäävät tuen tarvetta. Lapsilla voi esiintyä tuen tarvetta myös kehityksen eri vaiheissa, vaikka mitään perusvammaa tai -sairautta ei olisikaan. Lapsen tuen tarpeen arviointi ja tukitoimien suunnittelu vaativat huolellista analysointia siitä, millaisissa ympäristöissä ja tilanteissa tuen tarve esiintyy jotta tukitoimenpiteet ovat oikeanlaisia. (Heinämäki 2005, 11–13.)

Lainsäädännöllistä määrittelyä erityistä tukea tarvitsevista lapsista ei ole. Vaikka päivähoitolaissa ja päivähoitoasetuksessa puhutaan ”erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevista lapsista”, ei lakiin kuitenkaan ole sisällytetty määrittelyä siitä, mitä erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevalla lapsella tarkoitetaan.

2.2 Tarkkaavaisuuden häiriöt ja siihen liittyvä erityinen tuki

Tarkkaavaisuus voidaan jakaa neljään erilaiseen päätyyppiin: ensimmäinen on kyky kiinnittää valikoivasti huomio joihinkin asioihin ja reagoida oikealla tavalla niihin. Toinen tarkkaavaisuuden muoto on kyky ylläpitää tarkkaavaisuutta riittävän pitkään ja reagoida vain etukäteen sovittuihin asioihin. Kolmas muoto liittyy kykyyn siirtyä tarvittaessa nopeasti asiasta toiseen. Neljäs muoto liittyy työmuisiin eli lyhytaikaiseen muistiin ja sen toimivuuteen. Ilman riittävästi toimivaa työmuistia ei myöskään tarkkaavaisuus onnistu. (Korhonen 2004, 48.)

Lapsen tarkkaavaisuus voi häiriintyä lyhytaikaisesti useista eri syistä, esimerkiksi väsymyksen tai jännittämisen vuoksi tai uudessa ympäristössä. Kyseessä voi olla tarkkaavaisuushäiriö, mikäli lapsen tarkkaavaisuusongelmat ovat pitkäaikaisia eivätkä selity edellä mainitun kaltaisilla syillä ja ne vaikeuttavat lapsen jokapäiväistä elämää päiväkodissa ja muualla lapsen elinympäristöissä. Tarkkaavaisuushäiriöt ovat usein pitkäaikaisia. Lapsilla, joilla diagnosoidaan olevan tarkkaavaisuushäiriö, on usein samoja pulmia vielä aikuisuudessakin. (Korhonen 2004, 49; Garner 2009, 67.)

Tarkkaavaisuushäiriöisillä lapsilla on vaikeuksia oman toiminnan ohjauksessa. Lapsen on hankalaa muodostaa päämääriä sekä suunnitella ja organisoida käyttäytymistä, joka tähtää päämäärään. Tehokkaaseen oman toiminnan ohjaukseen lapsi tarvitsee myös kykyä tarkkailla omaa toimintaa ja tarvittaessa korjata sitä joustavasti, missä tarkkaavaisuushäiriöisillä lapsilla on myös vaikeuksia. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 33.)

Tarkkaavaisuuden häiriöt voidaan jakaa kahteen eri päämuotoon. Yleisemmässä muodossa piirteenä on lapsen kyvyttömyys hallita omaa toimintaansa. Lapsi on impulsiivinen, motorisesti levoton ja ylivilkas. Pienetkin ärsykkeet, joko ympäristöstä tai lapsen ajatuksista tulevat, häiritsevät lapsen keskittymistä. Lapsen on vaikea pakottaa itseään keskittymään asioihin, jotka eivät häntä kiinnosta. Toisaalta taas mielenkiintoisiin ja uusiin asioihin voi olla helppo keskittyä hyvin pitkäänkin. Tätä tarkkaavaisuushäiriön muotoa kutsutaan ADHD:ksi. Toinen tarkkaavaisuushäiriön muoto (ADD) on vaikeammin määriteltävissä ja kenties

myös usein piiloon jäävä. Siinä pääpiirteenä on se, että lapsi suuntaa tarkkaavaisuutensa väärin asioihin ja yleensä ongelmana on myös kognitiivisen prosessin hitaus. Lapsen käyttäytyminen on arkaa ja vetäytyvää ja lapsella voi olla myös pelkoja ja ahdistuneisuutta. (Korhonen 2004, 49–50; Heinämäki 2000, 72.) Tarkkaavaisuushäiriöisten lasten ongelmat tulevat esille erityisesti tilanteissa, jossa lapsi työskentelee yksin, ilman aikuisen ohjausta tai tilanteissa, joissa lapsen motivaatio tehtävän suorittamiseen on heikko (Luotoniemi 1999, 152).

Amerikkalaisessa tautiluokituksessa käytetään AD/HD-termiä. Se kuvastaa sitä, että lapsella voi olla joko pääasiallisesti tarkkaavaisuushäiriö tai pääasiallisesti ylivilkkautta ja impulsiivisuutta tai sitten molempia yhtä aikaa. Tautiluokituksen mukaan tarkkaavaisuushäiriöisellä lapsella on mm. vaikeuksia ottaa yksityiskoh- tia huomioon, huolimattomuusvirheitä, toistuvia vaikeuksia keskittyä tehtäviin ja leikkeihin, kuuntelemattomuutta ja vaikeuksia suunnitella omaa toimintaa. Tarkkaavaisuushäiriöinen lapsi väsy nopeasti ja välttelee tehtäviä, jotka vaativat pitkäkestoista ponnistelua ja hän häiriintyy usein helposti ulkopuolisista ärsykeistä. Lapset väsyvät usein nopeasti, kun he yrittävät keskittyä ja käsitellä kaikkia ympäristön virikkeitä. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 19; Garner 2009, 67.)

ADHD ja ADD:n lisäksi on olemassa myös MBD-termi, joka on jäänyt pois kansainvälisestä tautiluokituksesta ja on poistumassa käytöstä myös meidän maassamme. MBD tarkoittaa tarkkaavaisuushäiriötä, johon liittyy motoriikan, hahmottamisen ja / tai oppimisen häiriötä. Oireisiin kuuluu usein myös kielellisiä erityisvaikeuksia ja vaikeuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 11.)

Tarkkaavaisuushäiriöisen lapsen tukeminen on pitkälti sitä, että tuetaan lapsen suoriutumista, eikä pelkästään pyritä poistamaan ongelmia. Koska lapsi on suurimman osan ajasta kotona tai päiväkodissa, on kuntouttavia elementtejä sisällytettävä niihin ympäristöihin. Kuitenkin myös erilaisia terapioida käytetään häiriön hoidossa ja ne ovat usein myös tarpeen. Päivähoidossa tehtävät kuntouttavat toimet tulisi sisällyttää lapsen normaaleihin arjen toimintoihin ilman, että lapsen päivä koostuu pelkästä opetuksesta ja harjaantumisesta, mikä helposti vä-

syttää lasta. Tarkkaavaisuushäiriöisen lapsen hoidon ja kuntoutuksen hyvin tärkeä päämäärä on lapsen itsetunnon kehittäminen ja ylläpitäminen. Hyvä itsetunto ja omien vahvuuksien tunteminen auttaa lasta selviytymään hankalistakin tilanteista. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 59–60, 107–108.)

Oppimistilanteissa on tärkeää, että lapselle annetut ohjeet ovat selkeitä ja tehtävien tekemiseen annetaan tarvittaessa tukea. Aina on varmistettava, että lapsi on ymmärtänyt ohjeet. Ennen tehtävän kertomista on hyvä varmistaa, että lapsi todella kuuntelee. Tehtävien on oltava lapsen taitotason mukaisia, ei liian vaikeita. Opiskelun lomassa on välillä hyvä pitää myös taukoja. Arkipäivässä on lapselle annettava positiivista palautetta hänen hyvistä puolistaan ja onnistumisista. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 86–93, 109.)

Ylivilkasta ja impulsiivista lasta auttaa, jos hänen ei ole pakko pitkiä aikoja olla paikoillaan. Apua voi olla lyhyistä laulu- ja satuleikeistä, joissa samalla myös liikutaan. Ylivilkkautta voi myös helpottaa liikkumalla runsaasti ennen keskittymistä vaativia tuokioita. Toisaalta myös rentoutumisharjoitukset voivat auttaa rauhoittumisessa. Ylivilkkaalle lapselle on tärkeää pitää pieniä taukoja oppimistilanteissa. Joskus pienikin tauko ja liikkuminen helpottavat lapsen oloa ja lapsi jaksaa taas keskittyä. (Michelsson, Saresma, Valkama & Virtanen 2004, 110–111.)

Lapsen tukemisessa tulisi pyrkiä kehittämään lapsen oman toiminnan ohjausta. Esimerkiksi erilaisia tehtäviä tehdessä lasta voidaan muun muassa ohjata pysähtymään ennen tehtävän aloittamista, kertomaan annettu tehtävä omin sanoin, pohtimaan erilaisia ratkaisutapoja ja päättämään, mitä ratkaisutapaa noudattaa. Tehtävää tehdessä lasta ohjataan ajattelemaan ääneen, tarkkailemaan käyttäytymistään ja lopulta arvioimaan omaa suoriutumistaan tehtävästä. Tärkeää on, että harjoitukset aloitetaan helpoista ja leikinomaisista tehtävistä, joiden avulla on helpompi harjoitella ”harkitsevaa toimintatapaa”. (Luotoniemi 1999, 155–156.)

2.3 Kielen kehityksen vaikeudet ja siihen liittyvä erityinen tuki

Puheen ja kielen kehityksen vaikeudet ovat merkittävä tuen tarpeen alue päivähoito- ja esiopetusikäisillä lapsilla. Päivähoidossa olevista erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevista lapsista lähes neljälläkymmenellä prosentilla vaikeudet liittyvät nimenomaan puheen ja kielen kehitykseen. (Adenius-Jokivuori 2004, 304.) Nimityksiä kielen kehityksen erityisvaikeus tai dysfasia käytetään kuvaamaan sitä, kun lapsen kieli kehittyy selvästi hitaammin kuin muu hänen kehityksensä, eikä lapsella ole kuulovammaa tai neurologista sairautta, joka selittäisi kielelliset vaikeudet. (Ahonen & Lyytinen 2004, 81–83.)

Kielen kehittymisellä on lapsen kokonaiskehitykselle suuri merkitys. Jos kielen kehityksessä on pulmia, aiheuttaa se haasteita myös sosiaalisiin suhteisiin, ajattelun kehittymiseen, minuuden kehitykseen, oppimiseen ja muuhun jokapäiväiseen toimintaan. Kielen kehityksen vaikeuksia voi ilmetä ääntämisessä, ymmärtämisessä ja tuottamisessa. Puheen kehitys voi viivästyä tai siinä voi olla poikkeavuuksia. (Heinämäki 2000, 49–54).

Dysfasia tarkoittaa kielen kehityksen erityisvaikeutta, joka voi ilmetä erilaisina muotoina. Dysfaattisilla lapsilla on puheen ymmärtämiseen ja / tai tuottamiseen liittyviä vaikeuksia. Kun lapsella on puheen ymmärtämiseen liittyviä vaikeuksia, hänen on esimerkiksi vaikea keskittyä kuuntelemaan ja noudattaa sanallisia ohjeita. On havaittu, että dysfaattisilla lapsilla on erilaisia muistin ongelmia. Heillä on esimerkiksi ongelmia eritellä ja säilyttää muistissa kuullun tiedon nopeaa virtaa ja tiedonsiirto lyhytkestoisesta muistista pitkäkestoiseen muistiin on hidasta. Tästä seuraa vuorovaikutuksen virhetulkintoja ja esimerkiksi ohjeiden ymmärtäminen on vaikeaa. (Virmajoki-Tyrväinen 2005, 47, 55–59; Heinämäki 2000, 54–55.)

Dysfaattisilla lapsilla, joilla on puheen tuottamisen vaikeuksia, on mm. puutteita sanaston hallinnassa, vaikeuksia nimeämisessä, vaikeuksia hahmottaa sanoja ja käyttää verbi- tai aikamuotoja. Lapsella voi olla myös vaikeuksia hahmottaa vuorovaikutuksen sosiaalisia sääntöjä, esimerkiksi puheenvuoron vaihtamista. Dysfaattiset lapset ovat myös huonoja osoittamaan lisätiedon tarvettaan. Dys-

faattiset lapset ottavat yleensä mieluiten kontaktia aikuiseen ja lyhentävät ilmaisujaan. (Virmajoki-Tyrväinen 2005, 56, 60–61.)

Päivähoidossa kielen kehityksen ongelmat nousevat usein esiin arjen toiminnoissa, kun lapsi ei ymmärrä annettuja ohjeita, käyttää vain vähän tai väärin kielellisiä ilmaisuja ja vuorovaikutus toisten lasten ja aikuisten kanssa on vaikeaa. Lapsi voi puhua hyvin vähän ja puheessa on erilaisia virheitä, kuten ääntämis- ja artikulaatiovirheitä. (Aro, Eronen, Erkkilä, Siiskonen, & Adenius-Jokivuori, 2004, 114–115.)

Adenius-Jokivuoren (2004) mukaan normaaliryhmässä olevan kielihäiriöisen lapsen toiminnan onnistunut suunnittelu edellyttää erityistyöntekijän antamaa säännöllistä ohjausta henkilökunnalle. Konsultaatiota voi antaa esimerkiksi konsultoiva erityislastentarhanopettaja tai puheterapeutti. Hyvän pohjan lapsen tukemiselle päiväkodissa luovat puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen käyttäminen, henkilöstön tietoinen huomion kiinnittäminen omaan kielelliseen ilmaisuunsa ja yksilöllisesti suunniteltujen kielellisten virikkeiden tarjoaminen lapselle. (Adenius-Jokivuori 2004, 310–311.)

Kielihäiriöisen lapsen kielen kehitystä voi tukea päiväkodin arjessa monin eri tavoin. Lapsen kanssa kommunikoidessa on tärkeää mallintaa lapselle mitä hänen tulisi tehdä. Myös lapsen tai aikuisen tekemisiä on hyvä sanoittaa paljon. Lasta on tärkeää kehua paljon ja kannustaa omatoimisuuteen. Myös ympäristöllä on merkitystä: melua ja hälyä tulisi olla mahdollisimman vähän ja tilojen tulisi olla selkeät. Kuvia voi käyttää ilmaisemaan esimerkiksi esineiden paikkoja. Päivärytmin ja sääntöjen tulisi olla selkeät ja päivästä toiseen toistuvat. Koska kielihäiriöisillä lapsilla on usein ongelmia muistamisessa, on tärkeää, että asioita toistetaan ja kerrataan kärsivällisesti. (Aro & Siiskonen 2004, 166–175.)

Lapsen kanssa kommunikoidessa voi apuna käyttää erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja. Kuvat ja viittomat voivat auttaa lasta ymmärtämään muita ja ilmaisemaan itseään. Kuvien avulla voidaan myös lisätä sanavarastoa. Lisäksi ne jäsentävät aikaa, toimintoja ja paikkaa. (Ketonen, Palmroth, Röman, Salmi & Poikkeus 2004, 176–178.)

Kielihäiriöisten lasten kanssa kannattaa harjoitella kuullun ymmärtämistä. Se voi tarkoittaa esimerkiksi erilaisten äänien kuuntelua ja tunnistamista. Ennen sadun kuuntelua tai tehtävien tekoa on hyvä rauhoittua ja aikuisen puheen on oltava selkeää. Jos lapsella on puheen tuottamisen vaikeutta, lasta on hyvä kannustaa jäljittelemään aikuisen tuottamia ääniteitä, tavuja ja sanoja. Jos lapsella on vaikeuksia sanojen taivuttamisessa ja lauserakenteissa, aikuisen voi esimerkiksi korostaa sanojen päätteitä omassa puheessaan tai toistaa lapsen sanomat lauseet oikeassa muodossa. Lauserakenteita ja taivutusta voi harjoitella esimerkiksi kuvien avulla keskustelemalla ja kysymällä lapselta kysymyksiä kuvista. Lapsia, joilla on nimeämisen vaikeuksia, voi auttaa esimerkiksi erilaiset pelit ja leikit, joissa on nimettävä asioita. (Ketonen, Palmroth, Röman, Salmi & Poikkeus 2004, 188–195.)

3 VARHAINEN PUUTTUMINEN JA TUKI PÄIVÄKODISSA

Tässä tutkimuksessa varhainen puuttuminen tarkoittaa lapsen erityisen tuen tarpeen havaitsemista ja lapsen tarpeisiin vastaamista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Varhaiseen puuttumiseen liittyy olennaisesti myös huolen puheeksiottaminen ja tuen tarpeen arviointi yhdessä perheen kanssa. Varhainen puuttuminen ja tuki on sekä käsitteenä että oikeutuksena saanut osakseen kritiikkiä. *Puuttuminen* voidaan nähdä liian radikaalina tai kontrolloivana asiana. Näen itse käsitteen niin, että ei puututa lapsen tai perheen ongelmiin, vaan puututaan nimenomaan *huoleen*, joka päiväkodin työntekijöillä, vanhemmilla tai esimerkiksi neuvolan henkilöstöllä on lapsesta. Varhaiseen puuttumiseen liittyy aina olennaisena osana tuen tarjoaminen ja järjestäminen.

3.1 Tuen tarpeen arviointi ja varhainen puuttuminen päiväkodissa

Erityisen tuen tarpeen arviointi, suunnittelu ja toteuttaminen on päiväkodin henkilöstölle jatkuva ja haastava prosessi. Päiväkotiin voi tulla lapsi, jolla on jo valmiiksi todettu erityisen tuen tarve. Joidenkin lasten kohdalla erityisen tuen tarve huomataan päiväkodissa, minkä jälkeen käynnistetään tukitoimet. Lisäksi on myös lapsia, joiden tuen tarvetta ei havaita tai syystä tai toisesta tukitoimia ei päiväkodissa ryhdytä suunnittelemaan.

Erityisen tuen tarpeen arviointi ei käytännössä välttämättä aina ole kovin yksinkertaista. Kun lapsen käytös herättää huolta henkilöstössä tai vanhemmissa, herää usein kysymys, onko lapsen käyttäytyminen normaaliin kehityskulkuun kuuluvaa, vai merkki erityisen tuen tarpeesta. Päivähoitoikäiset elävät suurta ja nopeaa kehitysvaihetta ja joskus lapsen huolta herättävä käytös voi olla myös ohimenevä kehityksen kulkuun kuuluva vaihe. (Huhtanen 2007, 267.)

Liisa Heinämäen mukaan lasten päivittäinen havainnointi on tärkeä osa varhaisesta puuttumisesta. Lapsia on havainnoitava eri tilanteissa ja paikoissa, jotta selviää missä tilanteissa tuen tarvetta esiintyy. Tuen tarpeen arviointi edellyttää myös

hyvää lapsen kehityksen tuntemista. On tiedettävä, mitkä asiat vaativat puuttumista ja mitkä taas kuuluvat lapsen normaaliin kehityskulkuun. On tärkeää, että puuttuminen tilanteeseen tapahtuu nopeasti. Oikea ajoitus on tärkeää, sillä lapsen kehityksessä on tiettyjä herkkyykskausia, jolloin jonkin asian oppiminen on lapselle helpointa. Tuen saaminen herkkyykskausien aikana helpottaa asioiden oppimista paljon. (Heinämäki 2005, 10–11.)

Kristiina Huhtasen (2004, 63) mukaan silloin, kun lapsen käyttäytyminen herättää aikuisessa huolta, on hyvä rauhassa useampien viikkojen ajan havainnoida lasta eri tilanteissa ja mielellään kirjata havainnoimiaan asioita. On hyvä myös haastatella eri henkilöitä ja peilata niitä omiin havaintoihin. Haastatella voi itse lasta, hänen vanhempiaan tai muita lapsen kanssa toimivia henkilöitä.

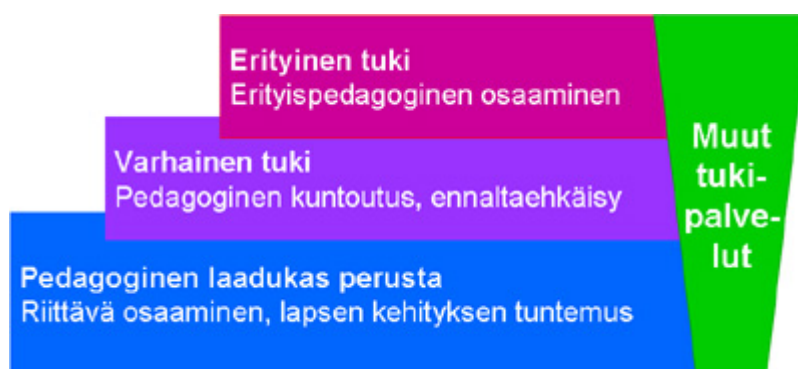
Espoossa lapsen varhaisen tuen tarvetta arvioidaan tiiviisti yhdessä vanhempien kanssa. Lapsen tukitoimien tarvetta arvioidaan lasten kuntoutustyöryhmissä yhdessä vanhempien ja moniammatillisen asiantuntijaryhmän kanssa. (Espoon kaupunki 2009.) Myös valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa (Vasus) erityisen tuen tarpeen arvioinnin lähtökohtana nähdään vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön yhteinen tarkastelu tai mahdollisesti jo aiemmin todettu erityisen tuen tarve. Vasussa kehoitetaan hankkimaan arvioinnin tueksi tarkoituksenmukaisen asiantuntijan lausunto, mutta tukitoimet tulisi aloittaa heti kun tuen tarve on havaittu. (Stakes 2005, 35.)

3.2 Erityinen tuki päiväkodissa

Päiväkodeissa voi olla erilaista tukea erityistä tukea tarvitsevalle lapselle: erilaisia arjessa toteutettavia tukitoimia ja rakenteellista tukea. Tukitoimilla tarkoitetaan fyysisen, psyykkisen ja kognitiivisen ympäristön mukauttamista lapselle sopivammaksi. Päiväkodissa vahvistetaan suunnitelmallisesti varhaiskasvatuksen arjen kuntouttavia elementtejä, joita ovat muun muassa struktuuri, hyvä vuorovaikutus, lapsen toiminnan ohjaus ja ryhmätoiminta. Lapsen itsetuntoa vahvistetaan ja perustaitoja harjaannutetaan. Myös lasten keskinäisiä suhteita ja lapsen oman toiminnan ohjausta tuetaan. Rakenteellinen tuki tarkoittaa esi-

merkiksi lasten ja henkilöstön välisen suhdeluvun väljennystä tai avustajan palkkaamista. Pedagogisen ja rakenteellisen tuen lisäksi lapsille voidaan järjestää myös lääkinällistä kuntoutusta, kuten esimerkiksi puhe- tai toimintaterapiaa. (Pihlaja 2004a, 112–113; Stakes 2005, 36.)

Tukea järjestetään päiväkodissa eri tasoilla (Kuvio 1). Ensinnäkin tukea annetaan kaikille lapsille. Tämän yleisen tuen perustana on henkilöstön riittävä osaaminen ja lapsen kehityksen tunteminen. Mikäli arvioidaan lapsen tarvitsevan enemmän tukea, siirrytään varhaisen tuen piiriin. Tämä tarkoittaa ongelmien ennaltaehkäisyä mahdollisimman varhain käynnistetyillä tukitoimilla, jotka voidaan liittää osaksi lapsen arkea päiväkodissa. Mikäli varhainen tuki ei riitä, siirrytään erityisen tuen piiriin. Usein se ei tarkoita erillisiä toimenpiteitä, vaan kyse on yksilöllisistä tavoitteista osana varhaiskasvatusta. Muut tukipalvelut, kuten esimerkiksi erilaiset terapiat, lisääntyvät sitä mukaa kun siirrytään kohti erityistä tukea. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009a; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009b.)

Kuvio 1. Tuen eri tasot varhaiskasvatuksessa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009.)

Uudessa perusopetuslaissa (astuu voimaan 1.1.2011) on säädetty vanhaa lakia tarkemmin tuen järjestämisestä esiopetuksessa. Jatkossa tukea tulee järjestää kolmiportaisesti: yleistä tukea, tehostettua tukea (uusi käsite) ja erityistä tukea. Lapsen tukemisessa edetään yleisestä tuesta kohti tehostettua tukea lapsen tuen tarpeen mukaan. (Perusopetuslaki 21.8.1998/628.)

Lapsen itsetunnon vahvistaminen on aina tärkeää, oli kyse sitten dysfasiasta, tarkkaavaisuuden häiriöistä tai mistä tahansa pulmasta. Sellaisen lapsen kohdalla, jolla on kehityksessään, käyttäytymisessään tai oppimisessa sellaisia piirteitä, jotka huolestuttavat aikuisia, on itsetunnon vahvistukseen kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapsi huomaa häneen kohdistuvan huolen, mutta ei osaa eritellä sen perusteita aikuisen tavoin. Sen vuoksi on tärkeää tukea lasta niin, että hän tunnistaa itsessään myös hyviä puolia ja vahvuuksia. Aikuisen on suhtauduttava lapseen myönteisesti ja arvostavasti. Kasvattajan on pyrittävä toimimaan siten, että lapsi saa vertaisryhmässä toimiessaan myönteisiä kokemuksia ja merkittäviä rooleja toiminnassa, leikeissä ja tehtävissä. Lapsen vahvuuksien huomioiminen tukee hänen rooliaan yhteisössä. (Heinämäki 2004a, 36.)

Erytistä tukea järjestetään lapsille päiväkodeissa eri tavoin. On myös eri näkemyksiä siitä, mikä on oikein tapa. Erytistä tukea voidaan järjestää inklusion, integraation tai segregaatian periaatteita painottaen. Inklusiossa olennaista on se, että lapsi saa yksilöllistä kasvatusta ja tukea lähipäiväkodissaan. Lapsen ei tarvitse olla sopiva päiväkotiryhmään, vaan päiväkodin on muututtava niin, että se sopii kaikille lapsille. Integroiduissa ryhmissä on sekä erityistä tukea tarvitsevia, että sitä tarvitsemattomia lapsia. Segregatio tarkoittaa erillistä erityisopetusta erityisryhmissä, joissa on ainoastaan erityistä tukea tarvitsevia lapsia. (Viitala 2004, 131–133.)

Inklusion ja integraation käsitteissä on kuitenkin sekavuutta ja päällekkäisyyttä. Integraatiota on olemassa eri muodoissa: fyysinen, toiminnallinen ja sosiaalinen integraatio. Pelkkä fyysinen integraatio tarkoittaa, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat fyysisesti samassa tilassa muiden lasten kanssa. Todellinen integraatio, jossa kaikki eri muodot toteutuvat, on niin lähellä inklusiota, ettei inklusion käsite ole välttämättä tarpeellinen. Todellisessa integraatiossa on fyysisen integraation lisäksi taattu kaikille lapsille toimivat opetusjärjestelyt ja kaikki lapset ovat sosiaalisesti hyväksytyjä ja tasa-arvoisia keskenään. (Moberg & Vehmas 2009, 81–85.)

Integraatiota ja inklusiota puolletaan useista syistä, joista lapsen sosiaaliset suhteet on yksi tärkeimmistä. Usein nähdään, että ”tavallinen” ryhmä on kuntou-

tustekijä. Lapselle tulee tarjota myönteisiä kokemuksia vertaisryhmässään. Ympäristössä, jossa on hyväksyvä ja lämmin ilmapiiri ja jossa lapsi tulee kuulluksi ja ymmärretyksi, on mahdollisuus hyvän itsetunnon ja sosiaalisten taitojen kasvulle. Inkusiivista tai integroitua tapaa järjestää tukea puolletaan myös kaikkien lasten tasa-arvon ja täysvaltaisen osallisuuden vuoksi. Erilaisuuden vuoksi ei voi sulkea joitain lapsia muiden ulkopuolelle. (Heinämäki 2004b, 149–151; Viitala 2004, 135; Lastentarhaopettajaliitto i.a., 5, 8.) Espoossa erityinen tuki järjestetään mahdollisimman pitkälle tavallisissa päiväkotiryhmissä (Espoon kaupunki 2009).

Inklusiivisen kasvatuksen toteuttaminen vaatii monien asioiden huomioimista, jotta se takaisi erityistä tukea tarvitseville lapsille parhaat mahdolliset edellytykset hyvälle kasvulle ja kehitykselle. Inklusio sisältää sekä filosofisia (tasa-arvo, yksilöllinen kasvatustilasto), että käytännön järjestelyihin liittyviä seikkoja. Kun tuki järjestetään inklusiivisella periaatteella, on myös resursseja lisättävä. Sen vuoksi eri tahojen, hallinnon, vanhempien ja työntekijöiden, sitoutuminen ja asenteet asiaan on hyvin merkittäviä. Heinämäki (2004b) kirjoittaa osuvasti, että erityisen tuen järjestämistä lapselle voi tarkastella kahdesta näkökulmasta: ensinnäkin on huolehdittava *yhteisön* (päiväkotiryhmän työntekijät) kehittämisestä sellaiseksi, että erityisen tuen järjestäminen siinä on mahdollista. Toiseksi on järjestettävä *yksilöllisesti* lapselle tukea. (Heinämäki 2004b, 58.) Yhteisön toimintaa arvioitaessa on pohdittava muun muassa seuraavia asioita: millaiset asenteet ja ilmapiiri ryhmässä vallitsee? Millaiset resurssit ovat käytettävissä? Miten erilaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään? Lisäksi työntekijöiden on oltava valmiita muutoksiin ja kokeiluihin erilaisissa käytänteissä. Työntekijöiden olisi myös saatava täydennyskoulutusta ja konsultaatiota työnsä tueksi. (Viitala 1999, 9; Viitala 2004, 136.)

Myös resursseista päättävien tahojen asenteet vaikuttavat siihen toteutuuko tuki parhaalla mahdollisella tavalla. Erityinen tuki voi tapahtua päiväkodin arjessa muun toiminnan ohella, mutta se ei voi onnistua ilman asianmukaisia resursseja. Vaikka työntekijöiden tiedot ja asenteet mahdollistaisivat tuen toteutumisen, ei niitä voi hyödyntää ilman oikeanlaisia olosuhteita. Kaiken kaikkiaan tarvitaan osaamista, henkilökuntaa, aikaa, välineitä ja tilaa tuen toteuttamista varten. Kii-

reen keskellä suuren lapsiryhmän kanssa erityislapset saattavat jäädä vaille riittävää huomiota, minkä vuoksi lapsiryhmä ei saisi olla liian suuri eikä siinä saisi olla liian monta erityistä tukea tarvitsevaa lasta. Lastentarhaopettajaliitto (i.a., 7) muistuttaa, että erityisen tuen tarpeessa olevien lasten kasvatusta, opetusta ja kuntoutusta niihin liittyvine suunnittelu- ja yhteistyötehtävineen vastaa useamman lapsen hoidon vaatimaa työmäärää. (Heinämäki 2004b, 150; Viitala 2004, 136–137; Heinämäki 2004a, 66–70.)

Asetuksessa lasten päivähoidosta määrätään, että mikäli päiväkodissa on yksi tai useampia erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa olevia lapsia, on se otettava huomioon hoidettavien lasten lukumäärässä tai työntekijöiden lukumäärässä, jollei päiväkodissa ole erityislasta varten erityistä avustajaa (Asetus lasten päivähoidosta 16.3.1973/239, 6 §). Asetuksessa ei kuitenkaan mainita tarkemmin, miten erityistä tukea tarvitseva lapsi vaikuttaa lapsiryhmän kokoon tai työntekijöiden määrään, vaan se on jätetty kunnan tehtäväksi.

3.3 Lapsen kuntoutussuunnitelma päiväkodissa

Nykyinen päivähoitolaki velvoittaa kunnat tekemään erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselle kuntoutussuunnitelman, joka tulee tehdä yhteistyössä lapsen vanhempien ja tarvittaessa kunnan muun sosiaalihuollon, terveydenhuollon sekä koulutoimen kanssa (Laki lasten päivähoidosta 19.1.1973/36, 7a §). Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan suunnitelman tavoitteena on lapsen yksilöllisyyden ja vanhempien näkemysten huomioon ottaminen toiminnan järjestämisessä. Suunnitelmassa otetaan huomioon lapsen kokemukset, tämän hetken tarpeet ja tulevaisuuden näkymät, lapsen mielenkiinnon kohteet, vahvuudet ja lapsen yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarpeet. Lapsen vasuun kirjataan myös yhteisesti sovitut yhteistyön toimintatavat. Lapsilla, joilla on erityisen tuen tarve, vasuun sisällytetään kuntoutussuunnitelma, jossa määritellään tuen tarve ja tuen toteuttaminen. (Stakes 2005, 32–33, 36.)

Päivi Pihlajan mukaan suunnitelman tulisi tukea lapsen kasvamista ja oppimista, edistää hänen hyvinvointiaan sekä poistaa lapsen oppimisen esteitä. Sen

tulisi myös edistää lapsen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista integraatiota. Suunnitelma tehdään päivähoitoa varten ja se on päivähoidon työntekijöiden työpaperi lapsen kehityksen ja oppimisen tueksi. Toisin kuin usein luullaan, kuntoutussuunnitelman teko ei vaadi diagnoosia tai päivähoidon ulkopuolisen asiantuntijan tekemää lausuntoa. Asiantuntijan tekemä lausunto tuo kuitenkin lisätietoa lapsesta ja hänen tarvitsemistaan tukitoimista ja se on hyvänä tukena kuntoutussuunnitelmaa tehtäessä. (Pihlaja 2004b, 172–173.)

Ennen suunnitelman laadintaa työntekijöiden on syytä tutustua kaikkiin asiakirjoihin ja lausuntoihin, joita lapsesta on tehty. On hyvä myös pohtia, mitä omasta mielestä ovat lapsen vahvuudet ja heikkoudet, erityiset taidot ja kehityksen osa-alueet, joita pidetään tärkeänä lapsen oppimisessa, muut tarvittavat palvelut sekä millaisia ovat ympäristön rajoitukset lapsen kannalta. (Pihlaja 2004b, 174–175.)

Suunnitelmaa voi olla laatimassa esimerkiksi lastentarhanopettaja, erityislasterhanopettaja ja päiväkodin johtaja. Suunnitelman laadinnassa voi olla mukana myös muita asiantuntijoita tarpeen mukaan. Kuntoutussuunnitelma tehdään aina vanhempien kanssa. Ihanteellisessa tilanteessa vanhempien ja työntekijöiden välillä vallitsee luottamus ja keskusteluyhteys, jolloin sekä vanhemmat että työntekijät luottavat toistensa asiantuntijuuteen ja näkemyksiin ja suunnitelman teko on rakentavaa. Kuntoutussuunnitelmaan kirjattuja asioita tulisi myös vanhempien tehdä kotona. On sovittava myös yhteisistä pelisäännöistä ja toimintatavoista, joita kaikki osapuolet noudattavat. (Huhtanen 2004, 21; Pihlaja 2004b, 173–174.)

Kuntoutussuunnitelmaa suunniteltaessa on tärkeää ottaa huomioon myös lapsen näkökulma ja pyrkiä saamaan lapsen ääni kuuluviin. Lapsella voi olla itsellään selkeitä mielipiteitä siitä, mitä hän haluaa oppia ja miten. Lapsen näkemys iloa tuottavista ja esimerkiksi turhauttavista asioista on myös hyvä ottaa selville. Mikäli lapsi ei itse osaa kertoa tarpeistaan ääneen, tulee aikuisten yhdessä pyrkiä etsimään lapsen ääntä. (Pihlaja 2001, 130.)

Suunnitelman sisällöstä tai laadinnasta tai sisällöstä ei ole valtakunnallisia ohjeita ja suunnitelmien rungoissa ja rakenteissa onkin kuntakohtaisia eroavaisuuksia. Useimmat kunnat ovat tehneet yhteisen lomakkeen suunnitelmaa varten ja joissain päiväkodeissa saattaa olla juuri heille sopivaksi tehty lomake. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan kuntoutussuunnitelmaan määritellään lapsen erityisen tuen tarve ja kuinka se järjestetään. Suunnitelmassa kuvataan se, kuinka lapsen yksilöllinen ohjaus ja varhaiskasvatus sovitetaan yhteen ja millaisia muutoksia kasvatuksellisessa toiminnassa ja fyysisessä ympäristössä tehdään. (Stakes 2005, 36.) Tässä tutkimuksessa käsitellään Espoon mallin mukaista kuntoutussuunnitelmaa.

Kuntoutussuunnitelmassa on tärkeää kiinnittää huomiota lapsen vahvoihin puoliin. On huomattu, että lapsen hyviä puolia kehittämällä myös heikot puolet kehittyvät. Positiivisten puolien löytyminen lapsesta luo myös uudenlaista toivoa vaikeana koetun lapsen kanssa työskentelyyn. Suunnitelmaa kirjattaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, millä tavalla asioita kirjataan: nähdäänkö vain lapsen osaamattomuus vai osaaminen (esim. ”Liisa ei vielä kävele” vai ”Liisa liikkuu ryömien”). Riippuen lapsesta kuntoutussuunnitelmassa voidaan keskittyä joko lapsen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (kehitysviiveet, lapsen ongelmat tai vaikeudet) tai tilanteeseen joka on päiväkodissa ongelmallinen (esimerkiksi siirtymätilanteet, ruokailu tai yhteiset tuokiot). Tavoitteet, joita asetetaan, tulisi olla lähitavoitteita, enintään kahden kolmen kuukauden välille. Helpointa on edetä askel kerrallaan, se on paras tapa sekä lapselle että kasvattajille. Tavoitteiden asettamisen jälkeen pohditaan millä konkreettisoin keinoin tavoite on parhaiten saavutettavissa. (Pihlaja 2004b, 176–178.)

Päiväkodissa tulisi kytkeä tavoitteiden asettaminen, lapsen erityinen tuki ja kehityksen seuranta yhdeksi kiinteäksi kokonaisuudeksi. Lapsen kasvatustilanteissa vaihtelevat eri toiminnot siten, että lapsen kehityksen arviointi ja kartoitus, tuen ja toiminnan suunnittelu ja dokumentointi, toteutus ja arviointi ja uusien tavoitteiden asettaminen seuraavat toisiaan. Menetelmiä ja lapsen tavoitteita muokataan tarpeen mukaan säännöllisin väliajoin arvioinnin perusteella. (Pihlaja 2001, 131; Viitala 2001, 121–122.) Espoon kaupungissa kuntoutussuunnitel-

ma sisällytetään varhaiskasvatussuunnitelmaan, joka tarkistetaan säännöllisin väliajoin vanhempien kanssa.

4 VANHEMPIEN JA PÄIVÄKODIN HENKILÖSTÖN VÄLINEN YHTEISTYÖ

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista määritellään vanhempien roolia varhaiskasvatuspalveluiden asiakaina. Lasten kasvatusoikeus ja -vastuu on ensisijaisesti lasten vanhemmilla. Lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemisessa varhaiskasvatuksen henkilöstö ja vanhemmat ovat kumppaneita. Kasvatuskumppanuuden toteutuessa eri osapuolten vuorovaikutus on tasavertaista, jossa vanhempien ja henkilöstön asiantuntemus ja tietämys yhdistyvät. Tavoitteena on se, että henkilöstölle ja vanhemmille muodostuu yhteinen näkemys lapsen tilanteesta ja perheen tarpeista (Määttä 2001, 28). Vanhempien tulee myös saada osallistua lapsensa varhaiskasvatukseen sekä sen suunnitteluun ja arviointiin. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002, 17–18.)

Stakesin laatimassa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa on määritelty kasvatuskumppanuutta tarkemmin. Vasun mukaan kasvatuskumppanuuden tarkoitus on yhdistää henkilöstön koulutuksestaan saamansa tieto ja ammatillinen osaaminen sekä vanhempien tietämys omasta lapsestaan. Kumppanuuden tarkoituksena on lapsen edun toteutuminen, kun lapselle kahden tärkeän tahon, vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön tiedot ja kokemukset lapsesta yhdistyvät. Näin parhaiten voidaan turvata lapsen hyvinvointi. Kasvatuskumppanuuden edellytysten luominen on henkilöstön vastuulla. (Stakes 2005, 31.)

Kasvatuskumppanuuden yhtenä tavoitteena on tunnistaa herkästi ja mahdollisimman varhain lapsen jollakin kasvun, kehityksen tai oppimisen osa-alueella mahdollinen erityisen tuen tarve ja luoda yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa suunnitelma tuen toteuttamiselle. (Stakes 2005, 32.) Joskus vanhempien ja kasvatushenkilökunnan näkemyksen lapsen tilanteesta voivat poiketa toisistaan huomattavastikin. Syynä voi olla se, että lapsen tuen tarve vaihtelee eri tilanteissa. Vanhempien kanssa kahden kesken lapsella ei ilmene tuen tarvetta, mutta suuren lapsiryhmän sosiaalisissa suhteissa ja erilaisessa fyysisessä ympäristössä lapsen tilanne voi olla hyvinkin erilainen. (Heinämäki 2000, 37.) Toi-

miva kasvatuskumppanuus helpottaa vuorovaikutusta ja mahdollistaa erilaisten näkökulmien pohtimista yhdessä.

Kun lapsen tilannetta arvioidaan ja lasta kenties havainnoidaan aktiivisesti päiväkodissa, on hyvä ottaa myös vanhemmat havainnointiprosessiin mukaan. Vanhemmilta päiväkodin henkilöstö voi saada tietoa, jota he eivät muuten saisi. Kun näkökulmia on useampia, voidaan saada paremmin tietoa siitä, millaisissa tilanteissa lapsi tarvitsee tukea. Kun vanhemmat otetaan mukaan arviointiin, lisää se heidän tietoaan lapsen kehityksestä. On myös todettu, että jos vanhemmat ovat aktiivisesti mukana arvioinnissa ja suunnittelussa, lisää se heidän motivaatiotaan lapsen ohjaukseen. (Viitala 2001, 119–120.)

Vanhempien mukana olo lapsen kuntoutuksessa on siis tärkeää sen vuoksi, että lapsesta saadaan monipuolista tietoa, mutta myös sen vuoksi, että vanhemmat motivoituisivat tekemään tukitoimia myös kotona. Erilaiset terapiat ja päiväkodin erityinen tuki on tärkeää, mutta niiden hyödyt voidaan menettää, mikäli päiväkodin ja kodin välillä on epä johdonmukaisuutta. Siksi vanhempien on tärkeää olla mukana kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa. (Rantala 1998, 318.)

Joskus vanhempien ja työntekijöiden välillä on mielipide-eroja siitä, miten lapsen kuntoutuksessa tulisi toimia. Kuinka toimitaan silloin, kun henkilökunnan ja vanhempien näkemykset menevät ristiin? Kenellä on lopullinen vastuu lapsesta? Viime kädessä vastuu lapsesta on aina vanhemmilla. Tämä mainitaan jo päivähoitolaissa. Päiväkodin tehtävänä on tukea koteja lasten kasvatustehtävässä (Laki lasten päivähoitolaista 19.1.1973/36). Lapsen perhe on pysyvä vaikuttaja lapsen elämässä, kun ammattilaiset ovat vain tilapäisiä. Perheellä on aina etuoikeus valita tarvittavat palvelut ja osallistumisen aste. Jokainen lapsi kasvaa oman perheensä kulttuuristen uskomusten varassa. Perhe toimii lapsen hyväksi sen mukaan, mitä he uskovat olevan hyväksi lapselle ja myös voimavarojensa mukaan. Perheen uskomukset ja käsitykset voivat kuitenkin muuttua. Paula Määttä tiivistää yhteisen vastuun lapsesta seuraavalla tavalla: ”Yhteinen vastuu lapsesta merkitsee myös sitä, että kunnioitetaan niitä perheen valintoja, joihin vanhemmat ovat päätyneet ammatti-ihmisiä kuultuaan, ja osoitetaan tuki

tehdyille ratkaisuille.” (Määttä 1999, 138). Päiväkodin henkilökunnalla on siis velvollisuus jakaa vanhemmille kaikki se tieto ja taito, mitä heillä on. Vanhempien ratkaisut voivat vaihdella laidasta laitaan, ja niitä kaikkia tulisi kunnioittaa. (Määttä 1999, 137–138; Rantala 2004, 101.)

Joskus yhteistyö perheen kanssa voi olla haasteellista perheeseen liittyvien seikkojen vuoksi. Vanhempien ajanpuute, asenteet, tiedon puute ja vähäiset voimavarat voivat vaikeuttaa yhteistyötä. (Rantala 2004, 108.) Päiväkodin henkilökunta voi pyrkiä poistamaan osaa esteistä. Tiedon anto on yksi helpoimmista. Myös perheen jaksamiseen on kiinnitettävä huomiota, sillä se on ehto perheen arjen sujumiseen ja lapsen tukemiseen. Jos perheessä on yksi tai useampi lapsi, joka tarvitsee tavanomaista enemmän huolenpitoa, ohjaamista ja opettamista, tarvitsee perhe usein paitsi tietoa ja ohjeita, myös mahdollisuuksia lepoon, omaan aikaan ja virkistäytymiseen. Kun siis moniammatillinen työryhmä pohtii lapsen kuntoutusta, olisi hyvä pohtia myös sitä, mitä vanhemmat ja muu perhe tarvitsevat, jotta lapselle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa. Mukaan tarvitaan siis myös ne tahot, jotka päättävät taloudellisesta tuesta ja arkea helpottavista palveluista. (Määttä 1999, 136–137.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimukseen pyydettiin lupaa Espoon kaupungin sosiaali- ja terveystoimelta ja se myönnettiin syyskuussa 2009.

5.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimukseen valittiin kolme esiopetus-ikäistä lasta, jotka ovat päivähoitossa Espoon kunnallisissa päiväkodeissa ja joilla on erityisen tuen tarvetta ja kuntoutussuunnitelma. Tutkimusjoukkoa rajattiin siten, että lapsilla erityisen tuen tarpeen syynä oli tarkkaavaisuuden häiriöt tai dysfasia. Tutkimukseen otettiin mukaan vain sellaiset lapset, joiden kuntoutussuunnitelma oli ollut käytössä yli puoli vuotta, jotta toimintakäytännöt olivat ehtineet vakiintua.

5.2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka lapsen kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa on onnistuttu päiväkodissa. Tavoitteena on tutkia, kohtaavatko työntekijöiden ja vanhempien näkemykset siitä, miten lapsen kuntoutussuunnitelma toteutunut ja kuinka yhteistyö tuen toteuttamisessa on sujunut.

Tutkimuskysymyksiäni ovat

- 1) Miten lapsen kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa on lastentarhanopettajien mukaan onnistuttu päiväkodin arjessa?
- 2) Kuinka vanhemmat kokevat kuntoutussuunnitelman toteutuksen onnistuneen ja miten yhteistyö tuen toteuttamisessa on sujunut työntekijöiden kanssa?

Opinnäytetyön tekemisessä keskeistä ovat myös omat oppimistavoitteeni. Tavoitteenani on saada teoria- ja tutkimustietoa lapsen erityisen tuen tarpeesta sekä kuntoutussuunnitelman käytännön toteuttamisesta päiväkodissa. Haastat-

telujen ja myös koko opinnäytetyöprosessin kautta pyrin myös kehittämään haastattelu- ja vuorovaikutustaitojani. Opinnäytetyöni näkökulmana on vertailla lastentarhanopettajien ja vanhempien näkemyksiä. Tavoitteenani onkin oppia näkemään asioita myös vanhempien näkökulmasta ja kehittää siten taitojani kasvatuskumppanina. Tulen valmistuttuani hyvin todennäköisesti työskentelemään lastentarhanopettajana, joten minulla on hyvä mahdollisuus soveltaa opinnäytetyöstäni saamiani tietoja ja taitoja työelämässä. Opinnäytetyön tavoitteita ovat myös tutkivan työotteen kehittyminen ja tutkimus- ja kehittämistaitojen kehittäminen (Kuokkanen, Kivirinta, Määttänen & Ockenström 2007, 23).

5.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen. Lähtökohtana kvalitatiivisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen. Siinä pyritään kokonaisvaltaiseen tiedon hankintaan, ja aineisto kootaan luonnollisissa todellisissa tilanteissa. Tiedon keruun menetelminä suositaan metodeja, jossa tutkittavien näkökulmat ja ”ääni” pääsevät esille, kuten mm. teemahaastattelua ja osallistuvaa havainnointia. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole teorian tai hypoteesin testaaminen, vaan odottamattomien seikkojen paljastaminen ja aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157–160.)

Eskolan ja Suorannan (1998, 65–68) mukaan laadullisessa tutkimuksessa aineiston koko ei ole ratkaiseva tekijä, sillä niissä ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin. Olennaista ovat ne tulkinnot, joita aineistosta tehdään – tulkintojen kestävyys ja syvyys. Minunkaan tutkimukseni aineiston määrä ei tule olemaan suuri, vaan aineistosta pyritään saamaan irti mahdollisimman paljon ja sitä analysoidaan mahdollisimman tarkkaan. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 85–86) muistuttavat, että laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään tietävät asiasta mahdollisimman paljon tai että heillä on kokemusta asiasta. Sen vuoksi käytänkin aineiston keruussa harkinnanvaraista otantaa. Aineisto kerätään pääasiassa haastattelemalla ja haastateltavat valitaankin niin, että heillä on riittävästi kokemusta erityisen tuen tarpeessa olevien lasten kasvatuksesta ja hoidosta.

5.4 Aineiston keruu

Aineisto kerättiin kolmesta eri Espoon kaupungin kunnallisesta päiväkodista marraskuun 2009 ja toukokuun 2010 välisenä aikana. Haastattelin kolmen lapsen äitiä sekä lasten päiväkotiryhmissä työskenteleviä lastentarhanopettajia. Lisäksi havainnoin yhtä lasta kaksi kertaa. Yksi tutkimuspäiväkoti löytyi tutkimukseen kaikille Espoon kaupungin päiväkotien johtajille lähetetyn sähköpostin avulla, jossa kerrottiin tutkimuksestani. Yksi johtaja ilmoitti, että päiväkodista löytyy kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Muut tutkimuspäiväkodit löytyivät siten, että tiedustelin puhelimitse eri päiväkotien johtajilta, soveltaisiko joku lapsi heidän päiväkodistaan tutkimukseen. Jos sopiva lapsi löytyi, kysyin lastentarhanopettajalta hänen halukkuuttaan osallistua tutkimukseen. Tutkimukseen halunneet lastentarhanopettajat tiedustelivat lapsen vanhemmilta, ovatko myös he kiinnostuneita osallistumaan tutkimukseen.

5.4.1 Haastattelut

Tein haastattelut tutkimuspäiväkotien tiloissa. Haastatteluihin osallistui kolme lastentarhanopettajaa sekä kolme äitiä. Haastattelin kaikkia erikseen. Haastattelut nauhoitettiin. Haastatteluiden keskimääräinen pituus oli 23 minuuttia.

Haastattelumenetelmänä käytin teemahaastattelua. Teemahaastattelussa on etukäteen mietitty tietyt aihepiirit ja teemat, joista tullaan keskustelemaan, mutta haastattelun kulku on muuten melko vapaa. (Eskola & Suoranta 1998, 87). Halusin, että keskustelussa jää riittävästi tilaa haastateltavan esiin tuomille asioille, minkä vuoksi haastattelun ei tarvinnut olla niin tarkasti suunniteltu kuin strukturoidussa tai puolistrukturoidussa haastattelussa. Avoimessa haastattelussa on taas se vaara, että kaikista tarpeellisista asioista ei välttämättä muista keskustella.

Lastentarhanopettajien ja lasten vanhempien haastatteluissa oli hiukan erilainen näkökulma. Kysyin lastentarhanopettajilta enemmän tuen toteuttamisesta päiväkodin arjessa, sen onnistumisesta ja haasteita. Vanhemmilta kysyttiin taas

enemmän heidän näkemyksiään yhteistyöstä päiväkodin kanssa ja siitä, kuinka tuki on heidän mielestään vaikuttanut lapseen.

5.4.2 Havainnointi

Toisena aineistonkeruumenetelmänä käytin havainnointia. Havainnoinnin avulla pyrin saamaan paremman kuvan siitä, kuinka kuntoutussuunnitelmaa käytännössä toteutetaan ja osaan yhdistää haastatteluissa esiin tulleita seikkoja käytäntöön. Työntekijöiden haastattelemisen vaarana on se, että en sen avulla välttämättä saa täysin totuudenmukaista kuvaa tutkittavasta asiasta. Kuten Eskola ja Suorantakin (1998, 139–143) tuovat esille, haastatteluissa on se mahdollisuus, että haastateltavat muodostavat vastauksensa sen perusteella, mitä heidän mielestään on hyvä siinä hetkessä vastata, ei sen mukaan mitä he todella ajattelevat. Pyrin saamaan kahdella eri aineistonkeruumenetelmällä analyysiin enemmän syvyyttä. Havainnoinnin tarkoituksena on täydentää haastatteluja ja saan näin tutkittavasta asiasta enemmän näkökulmia.

Havainnoin yhtä lasta hänen päiväkotiryhmässään kahtena päivänä. Eskolan ja Suorannan mukaan ehkä arvokkain tapa tehdä havainnointia, on saavuttaa tutkittavan yhteisön jäsenten luottamus niin, että tukija hyväksytään mukaan ja hän voi toimia mukana samalla havainnoiden ja haastatellen. (Eskola & Suoranta 1998, 102). Sen vuoksi halusin havainnoida useamman kuin yhden kerran. Tavoitteena oli se, että toisella kerralla mukanaoloni on jo hiukan tutumpaa ja luonnollisempaa sekä lapsille ja työntekijöille eikä mukanaoloni ”häiritse” heitä niin paljoa. Resurssini huomioon ottaen en voinut kuitenkaan tehdä enempää kuin kaksi havainnointikertaa. Valitsin tutkimukseen osallistuvista lapsista yhden, jota havainnoin. Toteutin havainnoinnin osallistuvalla havainnoinnilla. Halusin, että asemani tutkijana ei korostu liikaa havainnointitilanteessa ja sen vuoksi osallistun toimintaan aina tarpeen tullen. Vaikutin tapahtumien kulkuun mahdollisimman vähän, sillä tavoitteenani oli ymmärtää päiväkodin toimintakultuuria, ei muuttaa sitä. Havainnoiteja ohjaamaan tein havainnointisuunnitelman (liite 3), johon kirjasin asiat, joita aion havainnoida.

5.5 Aineiston analysointi

Analysoin tutkimukseni aineiston sisällönanalyysin avulla. Lyhyesti kuvattuna analyysi eteni seuraavasti: litteroin nauhoitetut haastattelut eli kirjoitin ne tietokoneella sanatarkasti. Litteroitua tekstiä kertyi 38 sivua. Tutustuttuani litteroituun tekstiin tarkkaan ja luettuani sen useaan kertaan, erotin tekstistä ne asiat jotka kuuluvat tämän tutkimuksen piiriin ja loput jätin pois tästä tutkimuksesta. Sen jälkeen teemoittelin aineiston. Teemoittelun avulla nostin aineistosta esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Teemat muodostin teemahaastattelurungon ja haastatteluista esiin nousseiden teemojen mukaan.

Käytin aineiston analyysissä *teoriasidonnaista analyysiä*. Teoriasidonnaisessa analyysissä aikaisempaa teoriaa käytetään hyväksi siten, että se aukoo uusia ajatusuria ja auttaa analyysin etenemisessä. Analyysissä tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. Aineiston analyysi etenee aluksi aineistolähtöisesti, eli analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta analyysin loppuvaiheessa pyritään yhdistelemään oma aineisto ja aiempi teoria. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.)

Tarkastelin aineistoa kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin tarkastelin aineistoa a) vanhempien ja b) työntekijöiden näkökulmasta. Eli nostin aineistosta niitä teemoja, joita työntekijät ja vanhemmat olivat tuoneet esille. Tämän näkökulman tarkoituksena oli löytää vastauksia esimerkiksi siihen, mitä mieltä vanhemmat olivat yhteistyön laadusta ja mitä mieltä työntekijät ovat omista mahdollisuuksistaan toteuttaa kuntoutussuunnitelmaa.

Toiseksi, analysoin aineistoa myös ”lapsi kerrallaan” eli tarkastelin aineistoa aina yhden lapsen kohdalla onko lapsen vanhempien ja hänen kanssaan työskentelevän lastentarhanopettajan näkemykset yhteneväisiä siitä, miten kuntoutussuunnitelman toteutus onnistunut, vai erosivatko mielipiteet kovasti.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1 Vanhempien haastattelut

6.1.1 Kuntoutussuunnitelman toteutuminen ja hyödyt

Kysyin äideiltä, onko heidän mielestään kuntoutussuunnitelmasta ollut heidän lapselleen hyötyä. Yksi äiti nosti esiin sen seikan, että kuntoutussuunnitelman avulla tuki on voitu ”yksilöllistää” eli on osattu tarttua juuri niihin kohtiin, jotka lapsen kehityksessä kaipaa tukemista.

Eräs äiti näki päiväkodin arjessa tärkeimpänä tukitoimena yksilöllisen ohjauksen, jota lapsi tarvitsee, jotta selviää tehtävien teosta. Lapselle on kerrottava ohjeet henkilökohtaisesti, ja kun se on tehty, lapsi suoriutuu tehtävistä nopeasti ja hyvin.

Vanhempien haastatteluissa nousi selkeästi esiin päiväkodissa olevan avustajan merkitys lapsen tukijana. Vaikka avustaja kävisi päiväkodissa vain kerran tai kaksi viikossa, vanhemmat näkevät sen merkityksen lapsen kehitykselle suurena. Vanhemmat olivat tyytyväisiä siihen, että lapsi saa yksilöllistä tukea, vaikka se ei olisikaan päivittäistä.

Tääl päiväkodissa niin uskon et se eniten näkyy sen yksilöllisyyden kautta, eli avustajan kautta. -- Koen se on täällä se tärkein kuntouttaja että täällä on ylimääräinen henkilö.

Vanhemmat kokivat myös erilaiset terapiat hyvin tärkeiksi lapselleen. Tutkimukseen kuuluneilla lapsilla terapiamuotoina oli puheterapiaa ja toimintaterapiaa. Eräs vanhempi näki lapsen kehityksessä tapahtuneet muutokset terapian ansioksi, päiväkodin arki ei tämä äidin haastattelussa noussut esiin merkittävänä lapsen kehityksen tukijana. Myös toinen äiti näki terapiat hyvin tärkeiksi lapselleen, mutta näki myös päiväkodin arjen tärkeänä.

Kysyttäessä vanhempien mielipidettä kuntoutussuunnitelmaan kirjattujen lapsen kehitystä koskevien tavoitteiden saavuttamisesta, vanhemmat olivat sitä mieltä, että tavoitteita oli saavutettu hyvin. Toisaalta myös tämän kysymyksen kohdalla vanhemmat nostivat esiin erilaiset terapiat kehityksen edistäjänä.

Esimerkiksi just puheterapias ni siin on päästy siis ihan niinku älyttömästi et ollaan tavallaan menty sielt toisesta laidasta toiseen ääri-laitaan.

Kuitenkin myös päiväkodin arkea kiitettiin lapsen kehityksessä tapahtuneista edistysaskelista. Erään lapsen kohdalla tavoitteena oli keskittymiskyvyn lisääminen ja rauhoittuminen. Äidin mielestä tavoitetta oli savutettu selkeästi.

*Haastattelija: Koeksää, että siihen on päästy tai ainakin eteenpäin siinä asiassa?
Äiti: On. Ihan selkeesti jaksaa kuunnella kotonaki pidempään satuja ja kaikkii. Et mitä ovat sit tehneetkään, on auttanu.*

Kysyin äideiltä, onko kuntoutussuunnitelmaa voinut hyödyntää jollain tapaa myös kotona eli onko siihen kirjattu konkreettisia tukitoimia, joita voi tehdä myös kotona. Kaksi äitiä oli sitä mieltä, että kuntoutussuunnitelmaa ei voi hyödyntää kotona. He ovat kuitenkin saaneet tietoa tukitoimista muualta, esimerkiksi terapiakäyntien jälkeen on saanut vinkkejä siitä, mitä kannattaa tehdä kotona. Yksi äiti sanoi, että kuntoutussuunnitelmaa voi toteuttaa myös kotona.

Kysyin haastatteluissa myös, ovatko vanhemmat tyytyväisiä tämänhetkiseen kuntoutussuunnitelmaan. Kaikki äidit vastasivat, että suunnitelma on nyt hyvä, eikä ole tarpeen tehdä siihen mitään muutoksia.

*Haastattelija: Onko tää kuntoutussuunnitelma toimiva sun mielestä vai pitäiskö siihen tehdä jotain muutoksia?
Äiti: Joo ei, kyl se mun mielest on, et kyl mä älähdän aika nopeesti jos mun mielestä jotain ois niinku pielessä, ni kyl mun mielestä ihan näillä mennään nyt.*

6.1.2 Yhteistyön kodin ja päiväkodin välillä

Kysyi äideiltä, kuinka he ovat saaneet informaatiota lapsensa kehityksestä, kuntoutussuunnitelman toteutuksesta ja lapsen päivän kulusta. Tärkeimpänä tiedon saamisen väylänä nousivat päivittäiset keskustelut lasta tuodessa ja hakiessa. Haastatteluista kävi ilmi, että vanhemmat ovat tyytyväisiä tiedonkulkuun päiväkodin kanssa. He kokivat saaneensa riittävästi tietoa päiväkodista lapsen päivän kulusta ja hänen kehityksestään. Äidit kertoivat, että saavat työntekijöiltä päivittäin tietoa lapsen päivästä. Eräs äiti kertoi myös avustajan aktiivisuuden yllättäneen hänet positiivisesti:

Ku tuolla on tuo avustaja ni mä oon tosi yllättyny hänenki aktiivisuudesta ja kyllä tuntuu että emmä pääse kotiin täältä ollenkaa ku mä haen (lapsen nimi) kotiin ku se kertois tosi tarkkaan kaikki mitä on tehty.

Yksi äiti nosti esiin sen seikan, että yhteistyötä päiväkodin kanssa helpottaa se seikka, että työntekijä ovat pysyneet pitkään samana. Yhteistyötä helpottaa, kun työntekijät ovat tuttuja ja tietävät perheen taustoista.

Kysyttäessä vanhemmilta heidän mahdolluuksistaan vaikuttaa kuntoutussuunnitelman sisältöön, kaikki kertoivat, että heillä on ollut mahdollisuus vaikuttaa kuntoutussuunnitelmaan. Toisaalta useampi myös koki, ettei heidän ole yleensä tarvinnut vaikuttaa kuntoutussuunnitelmaan, vaan se on ollut sellaisenaan hyvä.

Mun mielestä se suunnitelma mikä on tehty aina näis yhteisissä palavereissa ja muissa ku mää oon vähä niinku kuunnellu ni mun mielest ne on kuulostanu niin täydellisiltä et ei mun oo tarvinu esittää mitään omia toivomuksia.

Vanhempien haastatteluissa nousi esiin joitain ongelmakohtia tuen toteutuksessa ja yhteistyössä päiväkodin kanssa. Kuntoutussuunnitelman suunnittelussa ja tukitoimien käynnistämisessä oli kahden lapsen kohdalla ollut jonkin verran haasteita. Vanhemmat kokivat pettymystä siitä, jos tuki ei heti alusta alkaen ol-

lut tuottanut tulosta. Erään lapsen kohdalla ensimmäinen vuosi oli äidin mukaan mennyt hukkaan, koska suunnitellut tukitoimet eivät olleet tehonneet.

Eräs äiti toi esiin tiedonkulun ongelmat. Sama äiti oli pääpiirteissään hyvin tyytyväinen tiedonkulkuun, mutta esiopetuksen ajankohdan vaihtelevuus ja siitä tiedottaminen huonosti häiritsi äitiä.

Yhden äidin haastattelussa nousi esiin päivähoiton ja vanhempien väliset näkemuserot tuen toteuttamisessa. Äiti koki, että häntä oli yritetty ”käännyttää” sellaisiin tukimuotoihin, joita hän ei lapselleen halunnut.

6.2 Työntekijöiden haastattelut

6.2.1 Kuntoutussuunnitelman toteuttaminen päiväkodin arjessa

Pyysin lastentarhanopettajia kuvaamaan, millaista tukea lapsi päiväkodin arjessa saa. Tukea oli sekä rakenteellista että pedagogista. Kahden lapsen ryhmässä oli avustaja. Yhden lapsen kohdalla oli väljennetty työntekijöiden ja lasten välistä suhdelukua. Lastentarhanopettajien kertoman mukaan lapset tarvitsivat pedagogista tukea siirtymätilanteissa, yhteisissä ohjatuissa tuokioissa, ruokailutilanteissa, sosiaalisissa suhteissa, tehtävien tekoon sekä motoristen taitojen kehittämiseen. Kahdessa haastattelussa esiin nousi myös, että lapsen vahvuuksien tukemiseen ja itsetunnon kohottamiseen on kiinnitetty huomiota.

Useamman lapsen kohdalla tehtävien ohjeistuksen selkeä kertominen ja toistaminen nousivat esiin tärkeinä tukitoimina. Useampi lapsi tarvitsi aikuisen kertomaan tehtävien ohjeistuksen ja esimerkiksi pelien tai leikkien säännöt uudelleen henkilökohtaisesti lapselle. Henkilökohtainen ohjeistus auttoi lapsia ”orientoitumaan” tehtävään ja ymmärtämään sen paremmin. Erästä lasta autettiin keskittymään siten, että yhteisissä ohjatuissa tilanteissa lapsi siirrettiin muiden lasten joukosta aikuisen viereen. Myös kosketusta käytettiin keinona lapsen rauhoittamisen. Useampi lapsi tarvitsi aikuiselta henkilökohtaista ohjausta siirtymätilanteissa. Yhden lapsen kohdalla lasta tuettiin sosiaalisissa suhteissa.

Kyseistä lasta kannustettiin muiden lasten kanssa leikkimiseen. Lasten välistä leikkiä myös sanoitettiin ja ohjattiin. Yhden lapsen kanssa kommunikoinnin tukena käytettiin kuvia. Yhden lapsen päiväkotiryhmässä oli panostettu paljon koko ryhmän ryhmädynamiikan tukemiseen, jonka nähtiin auttavan myös erityistä tukea tarvitsevaa lasta.

Kysyin lastentarhanopettajilta, onko koko lapsiryhmän joihinkin arjen toimintoihin tehty muutoksia erityislapsen hyväksi. Näin oli toimittu kahdessa päiväkotiryhmässä. Työntekijät kertoivat, että ryhmässä oli otettu käyttöön esillä oleva päiväohjelma sekä erilaisia pelejä ja leikkejä, jotka hyödyttävät erityisesti erityislapsia.

Kysyin lastentarhanopettajilta heidän omaa arviotaan siitä, kuinka työntekijät ovat onnistuneet kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa. Työntekijät kertoivat, että joissain asioissa ovat onnistuneet, mutta myös parantamisen varaa on. Se, miten hyvin tuen toteutuksessa oli onnistuttu, vaihteli työntekijöiden välillä. Eräs työntekijä kertoi heidän onnistuneen erityisen hyvin lapsen ongelmakohtien korjaamisessa. Kaikki työntekijät toivat esille sen, että lapsi on mennyt kehityksessään eteenpäin tietyillä osa-alueilla, mikä kertoo siitä, että he ovat onnistuneet lapsen tukemisessa.

Yhdessä haastattelussa nousi esiin, että kuntoutussuunnitelman toteuttaminen vaihteli ryhmän eri työntekijöiden välillä. Työntekijän arveli, että osa työntekijöistä ei luultavasti ole "ihan ajan hermolla" siitä, millaista tukea kullekin lapselle tulisi antaa. Syynä tähän hän arveli olevan toistuvat sairaslomat ja huonon työmotivaation.

Kysyin työntekijöiltä sitä, miten heidän mielestään lapset olivat saavuttaneet kuntoutussuunnitelmaan kirjattuja tavoitteita. Kaikki arvioivat, että joillain kehityksen osa-alueilla oli päästy lähemmäs tavoitteita. Lasten välillä oli vaihtelevuutta siinä, millaisia ja kuinka paljon tavoitteita oli kirjattu. Haastatteluissa havaitsin, että mitä useampi tavoite oli asetettu, sitä vaikeampaa kaikkien tavoitteiden saavuttaminen oli. Sellaisen lapsen kohdalla, jolle oli asetettu muutama yksilöllinen tavoite, oli tavoitteita saavutettu parhaiten.

6.2.2 Resurssit kuntoutussuunnitelman toteutukseen

Kaikki työntekijät toivat selkeästi esille, että resurssien vähyys vaikeuttaa tuen toteuttamista. Ajan vähyys nähtiin suurena ongelmana. Aikaa oli liian vähän tuen suunnitteluun ja myös sen toteuttamiseen. Eräs lastentarhanopettaja kuvasi kaiken suunnitteluajan menevän koko lapsiryhmän toiminnan suunnitteluun eikä näin ollen kuntoutussuunnitelmien suunnitteluun tai esimerkiksi erilaisten palaverien ja keskustelujen valmisteluun jää työtä. Kaksi työntekijää sanoi tekevänsä paperitöitä myös kotona vapaa-ajalla, koska työpaikalla siihen ei ole aikaa.

Se suunnittelu-aika menee itse asiassa kaikki siihen tän toiminnan suunnitteluun ja sitte nää paperityöt teen yleensä illalla kotona, koska täällä ei oo aikaa, täällä ei oo oikeen paikkaa.

Eräs lastentarhanopettaja ehdotti, että erilaisia kasvatussuunnitelmia ei tehtäisi kaikille lapsille, vain niille, joilla on erityisiä tarpeita. Näin aikaa jäisi enemmän niille lapsille, jotka tarvitsevat enemmän tukea ja huomiota.

Mä edelleen ottaisin ne huolilapset erityiskäsittelyyn ja sen kaiken ajan mitä menee näiden kaikkien papereiden ruksaamiseen joka kohtaan jokaisen kohdalla syys, tammi, toukokuu. Jos sen tekee kunnolla, niin sähän tarvitset tähän ihan hirveesti aikaa vuodesta.

Myös arki lapsiryhmän kanssa on kiireistä ja erityislapsien tuen toteuttaminen on välillä vaikeaa. Erityislapsien ohjaus saattaa joissain tilanteissa vaatia kokonaan yhden aikuisen, mikä asettaa työntekijöille suuren haasteen. Useampi lastentarhanopettaja toi esiin sen seikan, että lapsiryhmän ollessa suuri, vaikeuttaa se yhden lapsen tukemiseen keskittymistä, koska työntekijöitä ei ole riittävästi suurta ryhmää ohjaamaan.

*Monesti mulla itellä on semmonen et tietää mitä pitää tehdä, osaiski suurimmaks osaks tehdä sen mut sit ei niinku pysty jostain puiteteki-
jöistä johtuen, että ei oo niinku ketään kelle antaa muita lapsia tai...*

Se on se että (lapsen nimi) tyyppinen lapsi tarvitsis ehdottomasti oman avustajan.

Yksi työntekijä oli sitä mieltä, että esiopetusvuonna koko lapsiryhmän toiminnassa on niin paljon tekemistä ja paljon tavoitteita, ettei sen jälkeen ole enää aikaa keskittyä yksittäisen lapsen tukitoimiin. Hänen mielestään erilaisten tukitoimien olisi hyvä olla jo aiemmin tehtynä, jotta esiopetusvuonna voidaan keskittyä esiopetuksen tavoitteisiin.

Siinä ei todellakaan ole mahdollisuutta enää palata niihin alkulähteisiin. -- Totta kai me toivotaan, että silloin kun ne lapset tulee esiopetukseen ni kaikki tukitoimet ja kaikki on suoritettu et voidaan niinku lähteä niinkun jostakin eteenpäin eikä niin että sit ku ne tulee ni mejän täytyy vasta alkaa alusta.

Kaikki työntekijät näkivät koulutuksen tärkeänä resurssina. Osa koki saaneensa jo riittävästi koulutusta, osa taas koki tarvitsevansa lisää tietoa. Työntekijöiden välillä oli suurta eroavaisuutta siinä, miten he kokivat saaneensa koulutusta Espoon kaupungilta ja kokivatko koulutuksien olleen hyödyllisiä. Yksi työntekijä sanoi, ettei päiväkotia ole tarjonnut koulutuksia, jotka auttaisivat erityislasten kanssa työskentelyssä. Toinen työntekijä koki taas saaneensa erittäin hyödyllisiä koulutuksia, eräs koulutus oli hänen mukaansa ”täsmäkoulutusta” erityislapsen kanssa työskentelyyn.

Mun mielestä Espoon kaupunki kouluttaa, et jos täällä sanoo et ei saa koulutusta ni se johtuu siitä et et oo ite menny.

Työntekijät kokivat konsultointiavun olevan tärkeä resurssi. Haastatteluissa nousi esiin, että konsultointiapua odotetaan erityisesti konsultoivalta erityislastentarhanopettajalta (kelto). Kokemukset tuen saamisesta kuitenkin vaihtelivat. Osa koki saavansa keltolta paljon erilaista tukea ja hänellä olevan aikaa. Osa taas koki kelton olevan liian kiireinen, eikä häneltä saa riittävästi tukea.

Työntekijä: Keskustellaan (kelton nimi) kanssa tarvittaessa. Ollaan niinku sovittu tietyt ajat milloin tarvii ja... Ja sit voi soittaa tai lähettää viestiä et sovitaan et tuut käymään.

Haastattelija: Et se toimii hyvin?

Työntekijä: Toimii se mun mielestä.

Koen että kelto tää mejän erityislastentarhanopettaja on niin kiireinen että häneltä en oo saanu tähän tarpeeks apua.

Yksi lastentarhanopettaja kertoi saavansa konsultointiapua toimintaterapeutilta, mutta hänen neuvojaan ei voi toteuttaa muiden resurssien (aika, tilat, työntekijöiden riittävyys) puutteen vuoksi.

6.2.3 Kuntoutussuunnitelman hyödyt lapselle

Kysyin lastentarhanopettajien arviota siitä, onko heidän mielestään kuntoutussuunnitelmasta ollut lapsen kehitykselle hyötyä. Näkemykset asiasta erosivat. Yksi lastentarhanopettaja totesi, että kuntoutussuunnitelma nostaa esiin tärkeimmät asiat, mihin on kiinnitettävä huomiota. Se suuntaa resurssit niihin asioihin, joissa lapsi eniten tarvitsee tukea. Yhden lastentarhanopettajan mielestä kuntoutussuunnitelma (esiopetussuunnitelmaan liittyvä havainnointilomake) helpottaa lapsen kehityksen seuraamista. Yksi lastentarhanopettaja oli sitä mieltä, että työntekijät olisivat toimineet täysin samalla tavoin, vaikka suunnitelmaa ei olisi tehty. Toisaalta sama työntekijä mainitsi aiemmin haastattelussa, että kun asiat kerran kirjoittaa ylös suunnitelmaan, ne ovat sitten ”selkäytimessä”.

6.2.4 Yhteistyö vanhempien kanssa

Työntekijät kertoivat, että yhteistyötä tehdään perheiden kanssa eri tavoin. Tärkeimpänä niistä ovat päivittäiset keskustelut kun lasta tuodaan tai haetaan. Sen lisäksi lapsen kasvat keskustelut nähtiin tärkeinä. Tarvittaessa yhteyttä pidettiin myös esimerkiksi sähköpostin avulla.

Kysyin lastentarhanopettajilta heidän näkemystään siitä, kuinka yhteistyö lapsen vanhempien kanssa on sujunut. Yksi työntekijä kuvaili yhteistyötä helpoksi ja kertoi, että vanhemmat ottavat mielellään vastaan tukea lapselle ja ovat avoimia ja ”valveutuneita”. Muissa haastatteluissa nousi esiin näkemys eroja perheen kanssa ja vanhempien vähäinen sitoutuminen lapsen kuntoutusprosessiin. Kahdesta haastattelusta kävi ilmi, että mikäli perhe ei sitoudu pitkään-

teisesti lapsen kuntoutusprosessiin tai jos perheellä ja työntekijöillä on suuria näkemyseroja lapselle annettavasta tuesta, hankaloittaa se työntekijöiden mahdollisuuksia tukea lasta. Vanhempien sitoutuminen on tärkeää kuntoutusprosessin kokonaisuuden kannalta. Vanhempien aktiivisuudesta on kiinni, kuinka tarkkaan lapsen tilannetta lähdetään tutkimaan ja vanhempien vastuulla voi olla myös esimerkiksi erilaisiin terapiaihin vieminen.

Jos ei vanhemmat tule siihen aivan niinkun sydämestään mukaan, että hekin haluavat sitä samaa niin jossain vaiheessa tulee myös semmonen väsyminen. Että vanhemmathan pitää saada siihen mukaan, että muutenhan se ei onnistu vain täällä tekemällä jotain. Vaikkakin sitten varattais sille joku aika, ihan oma aika päivittäin. Siinä on sen verran isoista kokonaisuuksista lapsen kohdalla kysymys.

6.2.5 Kuntoutussuunnitelman kehittämisehdotuksia

Kysyin lastentarhanopettajilta, voisiko kuntoutussuunnitelmaa parantaa jotenkin, jotta se toimisi arjessa paremmin. Kaikki kokivat, että kuntoutussuunnitelmassa olisi parantamisen varaa. Esiin nousi se, että kuntoutussuunnitelmassa tulisi olla enemmän tilaa kirjata asioita lapsesta. Esiopetussuunnitelmassa, jota käytettiin kahden lapsen kohdalla kuntoutussuunnitelmana, on hyvin vähän tilaa kirjoittaa itse suunnitelmaa. Yksi lastentarhanopettaja nosti esiin sen, että kuntoutussuunnitelmaan kirjatut asian tulisi olla konkreettisempia ja selkeämpiä. Esiin nousi myös se, että vanhempien ja kenties myös lapsen tulisi olla enemmän mukana kuntoutussuunnitelman laadinnassa.

Yksi lastentarhanopettaja nosti esiin sen seikan, että kaikille lapsille tarkoitettussa esiopetussuunnitelmassa, jota käytetään siis myös kuntoutussuunnitelmana, voi olla liian ”korkeat” tavoitteet erityistä tukea tarvitsevalle lapselle. Suunnitelman tavoitteet on asetettu jo valmiiksi sen mukaan, mitä kuusivuotiaan esiopetusikäisen lapsen tulisi osata. Erityistä tukea tarvitseva lapsi ei kuitenkaan välttämättä yllä kaikilla osa-alueilla lähellekään tavoitetta. Tämä voi lastentarhanopettajan mielestä olla ikävää varsinkin vanhemmille, kun heidän lapsensa ei saavutakaan asetettuja tavoitteita.

6.3 Äitien ja lastentarhanopettajien näkemysten vertailu

Seuraavaksi esitän lyhyen yhteenvedon siitä, olivatko äidit ja lastentarhanopettajat saamaa mieltä siitä, miten kuntoutussuunnitelmaa toteutettu ja miten yhteistyö on sujunut. Tuloksista käy ilmi, että vanhemmat olivat hyvin tyytyväisiä kuntoutussuunnitelman toteutukseen kun taas lastentarhanopettajat löysivät toteutuksesta myös parantamisen varaa. Lastentarhanopettajat toivat esille, että olisivat halukkaita tukemaan lasta enemmän, mutta resurssipula asettaa omat rajoituksensa kuntoutussuunnitelman toteuttamiseen. Vanhemmat olivat myös poikkeuksetta tyytyväisempiä kuntoutussuunnitelman sisältöön, kun taas lastentarhanopettajat esittivät enemmän muutosehdotuksia.

Tuloksista kävi ilmi, että kahden lapsen kohdalla oli näkemyseroja äidin ja lastentarhanopettajan välillä. Eri mieltä oltiin siitä, kuinka paljon ja missä asioissa lapsi tarvitsee tukea ja miten paljon lapsi on edistynyt kehityksessään. Molemmissa tapauksissa lastentarhanopettajat olivat sitä mieltä, että lapsi tarvitsisi enemmän tukea.

Vertailin myös sitä, miten vanhempien ja lastentarhanopettajien mielestä lapselle asetettuja tavoitteita oli saavutettu. Vanhemmat ja lastentarhanopettajat olivat pääsääntöisesti samaa mieltä siitä, missä lapsi oli eniten edistynyt. Lastentarhanopettajat löysivät kuitenkin enemmän sellaisia asioita, jossa lapsi edelleen tarvitsee tukea.

6.4 Havainnointi

Seuraavaksi kuvaan tekemiäni havaintoja yhden lapsen päiväkotiryhmässä. Jotta lapsen, vanhempien ja henkilöstön anonymiteetti säilyy, en voi kuvata tässä kaikkia havaintojani. Keskityn kertomaan keskeisiä havaintojani siitä, millaisia tukitoimia havaitsin päiväkodin arjessa, millaista toimintaa lapsen päivään kuului ja kuinka paljon havaitsin tukitoimille olevan aikaa ja resursseja.

Lapsen päivään kuului kahtena eri päivänä erilaista ohjattua aikuisjohtoista toimintaa, leikki-, luku- ja laulutuokio, esiopetusta sekä käsitöitä. Lisäksi aikaa oli vapaaseen leikkiin sisällä ja ulkona. Koko ryhmä teki myös retken lähiympäristöön. Yhtenä tukitoimena, jonka havaitsin, oli suullinen ohjaus. Lapselle muistutettiin esimerkiksi yhteisissä tuokioissa siitä, mitä ollaan tekemässä. Häntä kehoitettiin rauhoittumaan ja keskittymään meneillään olevaan tilanteeseen. Välillä työntekijä otti lapsen viereensä tai lähellensä. Esiopetustuokiossa useimmat lapsen istuivat pareittain, mutta havainnoimani lapsi istui yksin. Näin ollen viereen mahtui aikuinen ohjaamaan tehtävän tekoa. Havaitsin, että lapsi teki tehtävät todella taitavasti, kunhan hänelle kerrottiin tehtävänanto henkilökohtaisesti.

Oma arvioni on se, että resursseja tuen toteuttamiseen oli kohtalaisesti. Muun toiminnan lomassa annettavia tukitoimia pystyi arjessa helposti toteuttamaan. Kuitenkaan esimerkiksi pienryhmätuokioihin tai yksilölliseen ohjaukseen ei arvioni mukaan ole yhtä hyvin aikaa ja työntekijöitä. Esiopetustuokiossa lapsi selviytyi tehtävistä hyvin, kunhan hänelle kerrottiin tehtävänanto henkilökohtaisesti. Tämä oli mielestäni helposti toteutettavissa. Erilaisia ohjattuja tuokioita veti yksi työntekijä ja välillä paikalla oli myös toinen työntekijä. Mielestäni oli tarpeen, että tuokioissa on mukana kaksi työntekijää, jotta toinen voi keskittyä koko ryhmän ohjaamiseen ja toinen tarvittaessa tukea tarvitsevien lasten ohjaamiseen ja rauhoittamiseen. Kaikissa ohjatuissa tuokioissa ei ollut mukana kahta työntekijää, vaikka siihen olisi ollut mahdollisuus. Yhdessä tilanteessa, jolloin lapset tekivät käsitöitä, olisi havainnoimani lapsi tarvinnut paljon tukea työskentelyynsä, mutta työntekijöitä oli vain yksi, jonka oli autettava myös muita lapsia. Tässä tilanteessa oli mielestäni selkeästi liian vähän työntekijöitä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Kuntoutussuunnitelman toteutuminen

Kaikki tutkimukseeni osallistuneet päiväkotiryhmät olivat puitteiltaan melko samankaltaisia. Kaikki olivat esiopetusta antavia kokopäiväryhmiä. Haastatteluiden perusteella voidaan sanoa, että tuki toteutuu päiväkotiryhmissä kuitenkin hyvin eri tavoin. Työntekijöiden sitoutuneisuus ja panostus asiaan vaihtelee. Myös vanhemmat ovat erilaisia ja suhtautuvat lapsen tilanteeseen eri tavoin.

Eryistä tukea tarvitsevista lapsista puhuttaessa nousee usein esiin resurssit ja niiden puute. Heinämäki kiteyttää asian mielestäni hyvin: ”Eryitynen tuki varhaiskasvatuksessa voi tapahtua arjessa, mutta ei itsekseen.” (Heinämäki 2004a, 66). Resursseista on huolehdittava, jotta tuki on mahdollista. Resurssien merkitys nousi esiin myös minun tutkimuksessani. Eryisesti jäin pohtimaan sitä, kuinka tärkeää on se, että työntekijöillä on riittävästi aikaa suunnitella kuntoutussuunnitelmaa ja lapselle annettavaa tukea. Kun tukitoimet ovat huolellisesti suunniteltuja ja on pohdittu, kuinka ne toteutetaan arjessa muun toiminnan ohella, voi niiden toteutus olla mahdollista.

Eryisen tuen tarpeessa olevan lapsen kasvatusta, opetusta ja kuntoutusta sekä niihin liittyvät suunnittelu- ja yhteistyötehtävät vastaavat usean lapsen hoidon vaatimaa työmäärää (Lastentarhanopettajaliitto i.a., 7). Jos kuitenkin aikaa ei työntekijöille järjestetä, ei tuen suunnittelu voi onnistua riittävästi hyvin. Tuloksistani kävi ilmi, että lastentarhanopettajat tekevät suunnittelutyötä välillä omalla vapaa-ajallaan kotona, koska työpaikalla siihen ei ole aikaa. Voidaan kysyä, onko tämä oikein työntekijöitä kohtaan ja kuinka hyvä voi olla työntekijöiden motivaatio tehdä suunnittelutyötä hyvin ja perusteellisesti, kun se ei tapahdu työajalla eikä siitä saa palkkaa.

Tuen toteutumiseen vaikuttaa varmasti aina myös työntekijöiden motivaatio ja sitoutuminen lapsen kuntoutukseen. Motivaatioon vaikuttavat monet seikat, mm. asenteet, saatavilla olevat resurssit ja osaaminen. Tuen toteutumisen lähtökoh-

tana on aina se, että yhteisö on sellainen jossa tuki voi toteutua. (Viitala 2004, 136; Heinämäki 2004a, 58.) Tämän seikan voi havaita myös minun tuloksistani. Työntekijöiden aktiivisuus tuen suunnittelussa ja toteutuksessa vaihteli suuresti. Esimerkiksi päiväkodissa, jossa oli haastattelun perusteella eniten suunniteltuna tukitoimia, oli resurssipulaa ja suuri lapsiryhmä. Tässä päiväkotiryhmässä on jollain tapaa luotu sellainen ilmapiiri, jossa erityinen tuki voi onnistua hyvin. Vaikka usein puhutaan resurssien puutteesta, on myös asenteilla merkitystä.

Tuloksistani voi päätellä, että työntekijöiden ajatukset siitä, *mitä erityinen tuki on*, vaikuttaa siihen, miten aktiivisesti lapsen tukitoimia suunnitellaan ja toteutetaan. Haastatteluista oli havaittavissa sellaisiakin käsityksiä, että erityinen tuki on aikaa vieviä toimenpiteitä, joita tehdään lapsen kanssa erillään muusta ryhmästä. Itse asiassa ei kuitenkaan ole suositeltavaa, että lapsi poistettaisiin usein muusta ryhmästä erityisen tuen vuoksi (Viitala 2004, 137). Kun tuki suunnitellaan siten, että se voidaan toteuttaa mahdollisimman pitkälle muun toiminnan lomassa, näyttäisi se toteutuvan kaikista parhaiten. Tuloksistani kävi ilmi myös sellainen seikka, että mitä enemmän oli suunniteltu sellaisia tukitoimia, joita voi toteuttaa koko ryhmän kanssa, niin sitä enemmän tukitoimia lapsen arjessa toteutettiin.

Tuloksistani kävi ilmi, että pelkän esiopetussuunnitelman käyttö kuntoutussuunnitelmana ei ole paras mahdollinen. Esiopetussuunnitelmaan ei mahdu kirjamaan juuri lainkaan sitä, *kuinka* tuki toteutetaan päiväkodin arjessa. Siinä on myös hyvin paljon yleisiä tavoitteita lapselle. Erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen tukemisessa olisi paras keskittyä muutamaan seikkaan, johon erityisesti panostetaan. Lisäksi tavoitteet, joita lapselle asetetaan, tulisi olla lähitavoitteita, joihin on mahdollista päästä muutaman kuukauden sisällä. (Pihlaja 2004, 177–178.) Esiopetussuunnitelmassa on valmiiksi tavoitteet 6 -vuotiaalle esiopetusikäiselle lapselle. Usein erityislapsilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta ylittää kaikkiin näihin tavoitteisiin.

Lastentarhanopettajien haastatteluista nousi myös esiin, että käsite *kuntoutussuunnitelma* on epäselvä. Erään lapsen kohdalla kuntoutussuunnitelmana käytettiin esiopetussuunnitelmaa ja siihen sisältyvää havainnointilomaketta, yhdellä

lapsella kuntoutussuunnitelma oli paperi, jossa oli kuvausta lapsesta sekä lapselle asetettuja tavoitteita. Yhden lapsen kohdalla oli epäselvyyttä, kumpi edellä mainituista on kuntoutussuunnitelma.

Sekä työntekijöiden että vanhempien haastatteluista nousi esiin se seikka, että kuntoutussuunnitelma ei ole riittävän konkreettinen. Äideistä kaksi oli sitä mieltä, että kuntoutussuunnitelmaa ei voi hyödyntää kotona, koska siihen ei ole kirjattu konkreettisia tukitoimia. Myös lastentarhanopettajista kaksi oli sitä mieltä, että kuntoutussuunnitelmaan ei ole kirjattu riittävän hyvin arjen tukitoimia. Kuntoutuksen käytännön toteutuksen tulisi kuitenkin olla yksi keskeinen osa kuntoutussuunnitelmaa. Kuten jo nimikin *kuntoutussuunnitelma* kertoo, on kyseessä suunnitelma siitä, miten tuki toteutetaan. (Stakes 2005, 36; Pihlaja 2004b, 174–178.) Näin ei kuitenkaan tutkimukseni mukaan kaikkien tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla ollut.

Tuloksistani kävi selkeästi ilmi, että vanhemmat näkevät erilaiset terapiat tärkeiksi lapselleen. Lapsen kehityksessä ilmenneet edistysaskeleet olivat vanhempien mielestä usein nimenomaan esimerkiksi puhe- tai toimintaterapian ansiota. Myös avustajan merkitys lapsen tukijana korostui. Johtopäätökseni on, että vanhemmat ajattelevat, että lapsi tarvitsee ennen kaikkea *yksilöllistä* huomiota ja tukea, ja tätä lapsi saa parhaiten terapiassa tai avustajalta. Ehkäpä vanhemmat ajattelevat, että päiväkotiryhmän arki on niin kiireistä, että perustyön ohella työntekijät eivät ehdi antamaan yksilöllistä tukea lapselle. Vaikutti myös siltä, että vanhemmat mielsivät kuntoutussuunnitelman laajemmin, kuin pelkästään tukitoimet päiväkodin arjessa. Kysyessäni kuntoutussuunnitelman toteutumisesta, ryhtyivät vanhemmat puhumaan esimerkiksi lapsen terapiasta.

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen kuntoutuksessa itsetunnon kohottaminen ja vahvuuksien tukeminen on erittäin tärkeää. (Heinämäki 2004a, 36; Stakes 2005, 36.) Minun aineistossani itsetunnon tukeminen nousi melko hyvin esiin, kaksi lastentarhanopettajaa nosti esiin lapsen itsetunnon kohottamisen ja vahvuuksien tukemisen. Itsetuntoa tuettiin kehuilla ja keskittymällä myös niihin asioihin joissa lapsi on hyvä. Eräs lastentarhanopettaja ajatteli, että kun lapsella on jokin taito erittäin vahvana, sen avulla voi paremmin selviytyä myös erilaisista

haasteista. Juuri samalla tavoin ajattelevat myös esimerkiksi Michelsson, Sa-resma, Valkama ja Virtanen (2004, 60).

Lapsen kuntoutuksen suunnittelu ja toteuttaminen on laaja prosessi, jossa on mukana paljon erilaisia tahoja. Espoossa tukea suunnitellaan kuntoutustyöryhmissä, jossa on mukana moniammatillinen työryhmä ja vanhemmat. Minun tutkimukseni perusteella voidaan sanoa, että mitä paremmin kuntoutuksen suunnitteluprosessi onnistuu ja kuntoutuksen kaikki osa-alueet toteutuvat, sitä paremmin päiväkodissa voidaan toteuttaa kuntoutussuunnitelmaa ja lapsen kehityksessä tapahtuu edistystä. On tärkeää, että kuntoutuksen eri osa-alueet saada kytettyä mahdollisimman sulavasti ja toimivasti yhteen. Tutkimukseeni osallistuneet lapset olivat epätasa-arvoisia tässä suhteessa. Toisilla esimerkiksi terapiat oli järjestetty siten, että ne olivat päivähoiton yhteydessä. Eräällä lapsella terapioihin vieminen oli vanhempien vastuulla, eikä lapsi päässyt niihin, koska vanhemmilla ei ollut mahdollisuutta kuljettaa lasta niihin. Kun kuntoutus suunnitellaan jo työryhmissä toimivaksi, se varmasti lisää myös työntekijöiden motivaatiota toteuttaa tukitoimia arjessa. Vanhempien mukanaolo kuntoutusprosessin kaikissa vaiheissa on myös erittäin tärkeää, jotta perheen toiveet ja ajatukset kulkevat mukana kuntoutuksen suunnittelussa alusta asti. Näin ollen näkemyseroja esiintyy kenties vähemmän päiväkodin arjessa. Kuntoutuksen kokonaisuudessa on otettava huomioon myös vanhempien voimavarat ja se, onko heillä mahdollisuutta viedä lasta terapiaan tai muihin tukipalveluihin, vai onko ne integroitava päiväkotiin.

Pihlaja muistuttaa, että lapsen kuntoutussuunnitelmaa tehtäessä tulisi huomioida myös lapsen mielipiteet ja toiveet, mielenkiinnon kohteet ja ikävältä tuntuvat asiat (Pihlaja 2001, 130). Lapset oppivat parhaiten, kun toiminta on sellaista, joka kiinnostaa lasta ja innostaa häntä itse tutkimaan ja oppimaan (Viitala 1998, 293–294). Haastattelemistani työntekijöistä ja vanhemmista vain yksi lastentarhanopettaja mainitsi sen seikan, että myös lapsen näkökulma olisi tärkeä kuntoutussuunnitelmaa tehtäessä. Hän kuitenkin pohti, että lasta ei välttämättä kannata ottaa mukaan kasvatuskeskusteluihin, koska lapset haluavat aina kuulla itsestään hyvä asioita ja kuntoutussuunnitelmaa suunniteltaessa puhutaan myös lapsen heikkouksista. Kenties voisi olla hyödyllistä pohtia ja tarkastella,

kuinka lapsilähtöistä erityinen tuki Espoossa on ja kuinka siitä saataisiin riittävän lapsilähtöistä ja lasta innostavaa ja kiinnostavaa toimintaa. Se on kenties yksi tuen onnistumisen tärkeistä osatekijöistä.

7.2 Yhteistyö päiväkodin ja vanhempien välillä

Tuloksistani voi havaita, että aina yhteistyö ei ole täysin mutkatonta päiväkodin ja vanhempien välillä. Tuloksista kävi ilmi, että vanhempien ja työntekijöiden välillä on eri näkemyksiä siitä, miten hyvin lapsi on kehityksessään edistynyt ja miten paljon hän tarvitsee tukea. Tutkimuksessani niissä tapauksissa, joissa oli näkemuseroja, oli lastentarhanopettaja sitä mieltä, että lapsi tarvitsisi enemmän tukea. Jos vanhempia ei saada riittävän hyvin mukaan kuntoutusprosessiin, vaikeuttaa se lastentarhanopettajien mukaan heidän mahdollisuuksiaan tukea lasta. Vanhemmat toimivat kuitenkin sen mukaan, mikä heidän mielestään on lapselle parasta ja myös sen mukaan, mihin heidän voimavaransa riittävät sen hetkisessä elämäntilanteessaan.

Vanhemmilla on aina viimekädessä vastuu ja oikeus päättää, millaista tukea omalle lapselle annetaan. Työntekijöiden tulisi aina kunnioittaa vanhempien päätöksiä ja osoittaa tuki tehdyille päätöksille. (Määttä 1999, 137–138; Rantala 2004, 101.) Työntekijöiden voi kuitenkin varmasti joskus olla vaikea hyväksyä tai ymmärtää vanhempien päätöksiä. Työntekijät näkevät lapsen eri ympäristössä kuin vanhemmat ja lapsen käytös voi olla hyvin erilaista päiväkodissa kuin kotona. Vanhempien ja lastentarhanopettajien olisi hyvä löytää yhteinen ymmärrys tilanteesta ja lapsen tarpeista. Jos sitä ei löydy, voi se aiheuttaa turhautumista sekä työntekijöissä että vanhemmissa, mikä taas voi edelleen vaikeuttaa yhteistyötä.

Olenkin sitä mieltä, että työntekijöiden on tärkeää saada koulutusta myös kasvatuskumppanuuden vahvistamiseksi. Toimiva ja onnistunut yhteistyö vanhempien ja päiväkodin välillä ei ole itsestäänselvyys, ja koska kasvatuskumppanuuden edellytysten luominen on henkilöstön vastuulla, tulisi heidän saada aiheesta myös koulutusta.

Pihlaja sanoo katsauksessaan, että vanhempien osallisuutta päivähoitossa olisi tarpeen tutkia lisää, sillä aihe on jäänyt liian vähälle huomiolle. Hänen mukaansa tutkimustulokset osoittavat, että osallisuutta tulisi lisätä ja kehittää. (Pihlaja 2009, 149.) Tutkimukseeni osallistuneet äidit olivat pitkälti hyvin tyytyväisiä osallisuuteensa. Kaikki olivat saaneet halutessaan vaikuttaa kuntoutussuunnitelman sisältöön ja heidän mielipiteitään oli kuultu. Aina ei kuitenkaan kaikkia toiveita ole voitu toteuttaa, esimerkiksi lapselle ei ole järjestetty omaa avustajaa vanhemman toiveesta huolimatta. Tutkimukseni perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että Espoossa on onnistuttu perheiden osallisuuden huomioimisessa hyvin.

8 POHDINTA

8.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Eettisyys kulkee mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Jo aiheen valinnassa tutkija tekee eettisiä valintoja. Myös aineistoa kerätessään, analyysiä tehdessään ja raportoidessaan tuloksia, on huomiota kiinnitettävä eettisiin valintoihin. Tutkijan on noudatettava rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössään. Hänen on myös käytettävä tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä menetelmiä. Tuloksia raportoidessa on pyrittävä avoimuuteen. Lisäksi tutkittavien suojaan ja nimettömyyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 129–132.)

Itse olen kiinnittänyt eettisiin seikkoihin huomiota koko tutkimusprosessin aikana. Kaikki tutkimukseeni osallistuneet saivat tietoa tutkimukseni tavoitteista ja menetelmistä. Kaikilla oli myös mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta. Erityisesti pohdin sitä, kuinka raportoin tuloksista, jotta kaikkien osallistujien anonymiteetti säilyy. Tuloksia ei voinut raportoida niin, että työntekijät ja vanhemmat voivat yhdistää tietyt vastaukset ja tulokset niihin vanhempiin / työntekijöihin joiden kanssa ovat yhteistyössä. Tämä toi omat ”rajoitteensa” tulosten raportointiin. Olen joutunut analyysiä ja johtopäätöksiä kirjoittaessani painiskelemaan eettisten kysymysten kanssa paljonkin. Usein olisin halunnut kirjoittaa jonkin mielestäni mielenkiintoisen tuloksen tai johtopäätöksen, mutta olen todennut, että vastaajan anonymiteetti voi heikentyä, jos siitä kirjoitan.

Olen huolehtinut lasten, heidän vanhempiensa ja lastentarhanopettajien anonymiteetistä myös siten, että olen jättänyt kertomatta tutkimuksen osallistuneiden päiväkotien tietoja, jotta ketään ei voi sen kautta tunnistaa. Kerroin tutkimukseen osallistuneiden lasten iän ja erityisen tuen tarpeen syyn, mutta muiden tietojen kertominen ei mielestäni ole tarpeen. Näin ollen osallistujia on ulkopuolisen mahdoton tunnistaa raportistani.

Tutkimuksen luotettavuuteen liittyy monia seikkoja. Tutkijan puolueettomuus on eräs luotettavuutta lisäävä tekijä. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 136) tuovat esille, että laadullisessa tutkimuksessa täydellinen objektiivisuus ei ole mahdollista, sillä tutkija on tutkimusasetelman luoja ja tulkitsija. Tiedonantajien kertoma suodattuu aina jollain tapaa tutkijan oman kehyksen läpi. Olen tutkimuksessani kuitenkin pyrkinyt puolueettomuuteen ja siihen, että pyrin ymmärtämään ja kuulemaan osallistujien ääntä niin hyvin kuin pystyn.

Yksi tutkimuksen luotettavuutta lisäävä tekijä on se, että tietoa kerätään useammalta eri tiedonantajaryhmältä ja näin saadaan tutkimukseen useampia eri näkökulmia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 143–144.) Minun tutkimuksessani tietoa kerättiin sekä vanhemmilta että lastentarhanopettajilta, mikä lisää tutkimukseni luotettavuutta. Myös lapsen näkökulman selvittäminen olisi varmasti tuonut tutkimukseen uusia mielenkiintoisia näkökulmia. Päätin kuitenkin jättää lapsen näkökulman pois tästä tutkimuksesta, sillä lasten mielipiteen selvittämiseen olisi tarvittu huomattavan paljon aikaa ja panostusta, mikä ei ollut tämän opinnäytetyön puitteissa mahdollista.

Haastatteluissa on aina se vaara, että haastateltavat vastaavat sen mukaan, mitä heidän mielestään on paras siinä tilanteessa vastata, ei sen mukaan mitä he todella ajattelevat (Eskola & Suoranta 1998, 139–143). Haastatteluita tehdessäni huomasin, että näin todella tapahtui. Kun haastattelu loppui ja nauhuri sammutettiin, oli eräänkin lastentarhanopettajan heti helpompaa kertoa esimerkiksi siitä, kuinka yhteistyö vanhempien kanssa on ollut ajoittain haasteellista. Tutkimuksessani tämä seikka on saattanut vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Vanhemmat ovat saattaneet ajatella, että heidän vastauksensa välittyvät raportin kautta lastentarhanopettajalle ja toisinpäin. Kaikille haastateltaville on heille annetussa infokirjeessä mainittu, että tulokset raportoidaan niin, että haastateltavat pysyvät anonyymeinä. Kuitenkin jälkeenpäin ajateltuna olisin voinut painottaa asiaa enemmän esimerkiksi mainitsemalla asiasta kaikille vielä ennen haastattelua.

Tutkimuksen luotettavuutta saattaa parantaa se, että tutkijoita on useampia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 144). Tämä helpottaa tulosten tarkastelua erilaisista

näkökulmista ja asioiden pohdiskelua yhdessä. Koska tein tutkimuksen yksin, minulla ei ole ollut tätä etua. Olen siksi tietoisesti pyrkinyt pohtimaan tuloksia eri näkökulmista.

8.2 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kasvu

Vaikka opinnäytetyöprosessin aikana on ollut useampi mutka matkassa, olen koko ajan ollut varma siitä, että aihe on tärkeä ja se on myös jaksanut kiinnostaa minua koko ajan. Varhainen puuttuminen kiinnosti minua heti opinnäytetyöprosessin alkaessa. Lopullisen aiheen ja yhteistyötahon löytäminen vei kuitenkin aikaa. Opinnäytetyötä aloittaessani etsin aihetta Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyöpankista, josta löysin kouluun liittyvän varhaiseen puuttumiseen aiheen. Aiheelle ei kuitenkaan enää ollut tilausta, joten lähdin etsimään yhteistyötahoa itse. Otin yhteyttä Espoon kaupungin päivähoidon työntekijöihin ja yhteistyötaho löytyikin sitten melko nopeasti. Motivaatiotani nosti se, että löysin yhteistyötahon, joka näki aiheen ja opinnäytetyöni tärkeänä. Opinnäytetyön aihe muotoutui lopulliseen muotoonsa melko nopeasti yhteistyötahon kanssa siitä keskusteltaessa. Myös tutkimussuunnitelman teko ja tutkimusluvan saaminen sujuivat ongelmitta.

Opinnäytetyöprosessini haastavin ja uuvuttavin kohta on ollut haastateltavien etsiminen. Alun perin oli tarkoitus, että haastateltavat etsitään konsultoitvien erityislastentarhanopettajien avulla, mutta tämä keino ei tuottanut tulosta. Konsultoivat erityislastentarhanopettajat eivät ilmoittaneet sopivia päiväkotia tutkimukseen. Seuraavaksi lähetettiin erään varhaiskasvatuksen työntekijän avulla sähköposti kaikille Espoon kaupungin päiväkotien johtajille ja kysyttiin, löytyisikö heiltä kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Tätä kautta löysin kaksi haastateltavaa tutkimukseeni. Seuraavana keinonani oli soittaa sattumanvaraisesti päiväkotien johtajille ja kysyä, löytyisikö heidän päiväkodistaan lapsia, jolla olisi kuntoutussuunnitelma. Sen jälkeen otin sähköpostitse yhteyttä lastentarhanopettajiin, jonka ryhmässä on lapsi kuntoutussuunnitelmalla. Näin löysin loput neljä haastateltavaa, mutta sitä ennen todella moni lastentarhanopettaja kieltäytyi tai jätti vastaamatta yhteydenottooni.

Syitä lastentarhanopettajien haluttomuuteen osallistua tutkimukseen voin kuvitella useamman. Ensinnäkin tutkimukseni kohdistui heidän työhönsä ja arvioi sitä. Voi olla hyvinkin kiusallista päästää joku arvioimaan omaa työtä. Toiseksi päiväkotiarkea on nykyään hyvin hektistä ja kiireistä. Lastentarhanopettajilla ei välttämättä ole aikaa tai voimavaroja mihinkään ylimääräiseen oman työn ohella.

Kun aineisto oli kerätty, jatkui tutkimusprosessi jälleen sujuvasti. Koin aineiston analyysivaiheen mielenkiintoisena ja antoisana. Olisin toivonut, että aikaa analyysiin olisi ollut hiukan enemmän, jotta teoriaa olisi ehtinyt lukea hiukan enemmän aineiston analyysin lomassa. Harmillista oli, että aikaa meni todella pitkään tutkimuspäiväkotien etsimiseen, ja analyysiin jäi sitten vähemmän aikaa.

Opinnäytetyöni valmistuttua luovutan sen työelämätahon käytettäväksi. Lisäksi esittelen opinnäytetyöni tuloksia Espoon päivähoiton erityisen tuen koordinoitiryhmälle. Lähetän sen myös kaikkiin tutkimuspäiväkoteihin työntekijöiden ja vanhempien luettavaksi.

Yhteistyö työelämäyhteistyötahon kanssa sujui mielestäni hyvin. Työelämätaho on ollut helposti lähestyttävissä ja on ollut koko ajan myös kiinnostunut opinnäytetyöstäni, vaikka opinnäytetyöni tekemisessä kestikin oletettua kauemmin. Olen tyytyväinen siitä, että opinnäytetyöni aihe nähdään työelämässä tärkeänä ja että tuloksia halutaan myös hyödyntää.

Koen, että opinnäytetyön tekeminen on ollut ammatillisesti hyödyllinen. Se on kasvattanut pitkäjänteiseen itsenäiseen työskentelyyn, lisännyt taitoja tehdä tutkimusta ja lisännyt tietojani erityispedagogiikasta. Se seikka, että tein opinnäytetyötä yksin kasvatti minua varmasti entistä enemmän vastuunottoon ja itsenäiseen työskentelyyn, sillä olin yksin vastuussa koko projektin kaikista eri vaiheista. Vaikka tehtävä on ollut vastuullinen ja haastavakin, koen, että yksin työskentely oli minulle sopiva työskentelymuoto.

Kun nyt tutkimukseni valmistuttua katson tutkimusprosessia taaksepäin, pohdin myös sitä, mitä olisin voinut tehdä toisin. Koen, että olisin saanut havainnoinnis-

ta enemmän hyötyä, jos olisin valinnut toisen päiväkotiryhmän havainnoitavaksi. Koen, että lapsella, jota havainnoin, oli kaikkein vähiten tukitoimia suunniteltuna päiväkodin arkeen. En kuitenkaan tiennyt tätä seikkaa ennen havainnoiteja, joten minun olisi ollut syytä selvittää tämä seikka paremmin. Mielestäni kaksi havainnointia oli myös liian vähän. Olisi varmasti hyödyllisempää seurata yhteisöä pidemmän aikaa. Näin näkisi todennukaisemman kuvan ryhmän toiminnasta. Kahden päivän perusteella on vaikeaa tehdä johtopäätöksiä ryhmän arjesta. Kenties päivät poikkesivat muista päivistä paljonkin? Havainnointien aikana lähestyttiin kesälomaa ja toiminta ei enää ollut niin suunniteltua vaan jo hiukan vapaampaa kuin normaalisti.

Havainnoinnista oli mielestäni kuitenkin se hyöty, että sain yhden lapsen tilanteesta kokonaisvaltaisemman kuvan. Haastattelun ja havainnoinnin yhdistämällä sai lapsesta paljon enemmän tietoa, kuin tekemällä pelkän haastattelun. Kun olin kerran havainnoinut lapsen päivää ja kuullut lapsesta, osasin haastattelussa kysyä enemmän tarkentavia kysymyksiä. Uskon myös, että tavatessani etukäteen lastentarhanopettajan, jota sitten ensimmäisen havainnointikerran jälkeen haastattelin, kenties teki haastattelusta helpomman. On varmasti haastattelun molemmille osapuolille mukavampaa, jos on tavannut jo etukäteen.

Haastatteluiden tekeminen oli minulle melko uusi asia, mutta koen, että haastattelut sujuivat pääpiirteissään hyvin. Osa haastatteluista jäi mielestäni liian lyhyiksi, erityisesti vanhempien haastattelut. Jälkeenpäin ajateltuna olisi ollut hyvä, mikäli olisin pohtinut tarkentavia kysymyksiä jo etukäteen. Itse haastattelutilanteessa ei välttämättä heti tullut mieleen, miten aiheesta olisi saanut lisätietoa, jos ensimmäiseen kysymykseen sai vain hyvin lyhyen vastauksen.

Tutkimussuunnitelmaa kirjoittaessani pohdin omia oppimistavoitteitani ja seuraavaksi arvioin, kuinka ne ovat toteutuneet. Tavoitteenani oli saada teoria- ja tutkimustietoa lapsen erityisen tuen tarpeesta sekä kuntoutussuunnitelman käytännön toteuttamisesta päiväkodissa. Koen, että olen saanut hyvin tietoa erityisen tuen toteuttamisesta. Varsinkin kuntoutussuunnitelman tekemisestä olen lukenut paljon teoretietoa. Erityinen tuki ja sen toteutus on kuitenkin niin laaja aihe, että paljon tietoa on vielä lukematta. Erityisen tuen tarpeen syytä on hyvin

paljon ja niihin liittyvää tietoa löytyy niin paljon, että tietoa on hyvä etsiä lisää aina tarpeen mukaan.

Toisena tavoitteenani oli kehittää haastattelujen ja myös koko opinnäytetyöprosessin kautta haastattelu- ja vuorovaikutustaitojani. Koen, että tämä tavoitteeni toteutui. Opinnäytetyön teko vaati paljon yhteistyötä työelämätahon ja tutkimuspäiväkotien henkilökunnan kanssa. Tämä toi varmuutta vuorovaikutustaitoihini. Tavoitteenani oli myös oppia näkemään asioita myös vanhempien näkökulmasta ja kehittää siten taitojani kasvatuskumppanina. Myös tämän tavoitteen saavutin haastattelujen kautta. Huomasin, kuinka erilaisia suhtautumistapoja vanhemmilla on lapsen erityisen tuen tarpeeseen. Vanhempien näkemyksiä on aina kunnioitettava, vaikka olisikin eri mieltä, sillä vanhemmilla on viime kädessä vastuu lapsestaan.

Tulen valmistuttuani hyvin todennäköisesti työskentelemään lastentarhanopettajana, joten minulla on hyvä mahdollisuus soveltaa opinnäytetyöstäni saamiini tietoja ja taitoja työelämässä. Mitä eväitä opinnäytetyön sitten on minulle antanut työelämää varten? Koen, että erityispedagogiikkaan liittyvä aihe orientoi havainnoimaan lapsia erityisen tuen tarpeen näkökulmasta. Tuen tarpeeseen varmasti puuttuu herkemmin, kun on tietoa asiasta. Opinnäytetyön teko varmasti on myös valmentanut kuntoutussuunnitelman tekoon. Olen oppinut, kuinka tärkeää on tuen perusteellinen suunnittelu. Vaikka itse viralliseen kuntoutussuunnitelmaan ei kirjoitettaisi tarkkaan sitä, *miten* tukea arjessa toteutetaan, on sen pohdinta hyvin tärkeää.

Opinnäytetyöprosessin aikana heräsi useitakin ajatuksia mahdollisiksi jatkotutkimusaiheiksi. Erityisesti kiinnostuin siitä, kuinka kuntoutusprosessissa otetaan huomioon lapsilähtöisyys ja lapsen osallisuus. Kuinka lapsen omat mielipiteet ja ajatukset otetaan huomioon erityistä tukea suunniteltaessa ja toteuttaessa? Mitä lapsi itse ajattelee päiväkotiarjestaan? Myös sen tutkiminen, mitkä seikat edesauttavat sellaisen yhteisön muodostumista, jossa erityinen tuki toteutuu mahdollisimman hyvin, olisi tärkeä tutkimusaihe. Mikä on esimerkiksi johtajan vaikutus erityisen tuen toteutumiseen päiväkodissa?

LÄHTEET

- Adenius-Jokivuori, Merja 2004. Päivähoito. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen ja Ritva Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 304–320.
- Ahonen, Timo & Aro, Tuija 1999. Neurokognitiivisen tiedon soveltaminen kehityksen tukemiseen. Teoksessa Timo Ahonen ja Tuija Aro (toim.) *Oppimisvaikeudet. Kuntoutus ja opetus yksilöllisen kehityksen tukena*. Jyväskylä: Atena, 14–23.
- Ahonen, Timo & Lyytinen, Paula 2004. Kielen kehityksen vaikeudet. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen ja Ritva Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 81–99.
- Aro, Tuija & Siiskonen, Tiina 2004. Millaista on hyvä tuki? Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen ja Ritva Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 164–175.
- Aro, Tuija; Eronen, Tuija; Erkkilä, Kaisu; Siiskonen, Tiina & Adenius-Jokivuori, Merja 2004. Epäilyn herääminen. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen ja Ritva Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 164–175.
- Asetus lasten päivähoidosta 16.3.1973/239.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Espoon kaupunki 2009. Erityinen tuki. Viitattu 14.3.2009. www.espoo.fi → Espoon palvelut → Päivähoito → Erityinen tuki. Tuloste tekijän hallussa.
- Garner, Philip 2009. *Special Educational Needs. The Key Concepts*. Lontoo: Taylor & Francis Group.
- Heinämäki, Liisa 2000. *Varhaiserityiskasvatus lapsen arjessa*. Helsinki: Tammi.

- Heinämäki, Liisa 2004a Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Oppaita 58. Helsinki: Stakes.
- Heinämäki, Liisa 2004b. Erityisesti päivähoitossa. Kunnallisten toimijoiden ja päättäjien näkemykset erityispäivähoidon funktiosta palvelujärjestelmässä. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Stakes.
- Heinämäki, Liisa 2005. Varhaista tukea lapselle -työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, Sirkka 2007. Metodologiset ja teoreettiset lähtökohdat. Teoksessa Sirkka Hirsjärvi, Pirkko Remes & Paula Sajavaara. Tutki ja Kirjoita. Helsinki: Tammi, 119–162.
- Huhtanen, Kristiina 2004. Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa. Helsinki: Finn lectura.
- Huhtanen, Kristiina 2007. ”On niitä hyviäkin ratkaisuja tehty” – Varhaiserityiskasvatuksen tilasta päivähoitossa. Kasvatus 3. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 264–271.
- Ketonen, Ritva; Palmroth, Anne; Röman, Marjatta; Salmi, Paula & Poikkeus, Anna-Maija 2004. Kieli ja kommunikaatio. Teoksessa Tiina Siiskonen, Tuija Aro, Timo Ahonen & Ritva Ketonen (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus, 176–198.
- Korhonen, Tapio 2004. Lapsen neuropsykologinen kehitys. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY, 42–59.
- Korkalainen, Paula 2009. Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhaiserityiskasvatuksen toimintaympäristössä. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Kuokkanen, Ritva; Kivirinta, Mervi; Määttänen, Jukka & Ockenström; Leena 2007. Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä. Opas Diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetöitä varten. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Laki lasten päivähoitosta 19.1.1973/36.
- Lastentarhaopettajaliitto i.a. Toimiva integraatio päiväkodin arjessa. Helsinki: Lastentarhaopettajaliitto.

- Luotoniemi, Arja 1999. Tarkkaavaisuushäiriön ja toiminnanohjauksen kognitiivinen kuntoutus. Teoksessa Timo Ahonen & Tuija Aro (toim.) Oppimisvaikeudet. Kuntoutus ja opetus yksilöllisen kehityksen tukena. Jyväskylä: Atena, 151–166.
- Michelsson, Katarina; Saresma, Ulla; Valkama, Kristiina & Virtanen, Pirkko 2004. MBD ja ADHD. Diagnosointi, kuntoutus ja sopeutuminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Moberg, Sakari & Savolainen, Hannu 2009. Yhteistä koulua kohti. Teoksessa Sakari Moberg, Jarkko Hautamäki, Joel Kivirauma, Ulla Lahtinen, Hannu Savolainen & Simo Vehmas (toim.) Erityispedagogiikan perusteet. Helsinki: WSOY, 75–99.
- Määttä, Paula 1999. Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Jyväskylä: Atena.
- Määttä, Paula 2001. Yhteistyö vanhempien kanssa – perhekeskeisyyttä vai perhelähtöisyyttä? Teoksessa Päivi Pihlaja & Elina Kontu (toim.) Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö, 27–29.
- Opetusministeriö 2007. Erityisopetuksen strategia. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47. Helsinki: Opetusministeriö.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628
- Pihlaja, Päivi 2001. Kuntoutussuunnitelmat erityiskasvatuksen kompassina. Teoksessa Päivi Pihlaja & Elina Kontu (toim.) Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Julkaisuja 14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 123–133.
- Pihlaja, Päivi 2004a. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen rakenteelliset ja ideologiset perusteet. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY, 112–130.
- Pihlaja, Päivi 2004b. Yksilöllinen suunnitelma lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa, 172–179.
- Pihlaja, Päivi 2005. Varhaiserityiskasvatus suomalaisessa päivähoitossa. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Väitöskirja. Helsinki: Kuntaliitto.

- Pihlaja, Päivi 2009. Erityisen tuen käytännöt varhaiskasvatuksessa – näkökulmana inklusio. Kasvatus 2. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos, 146–157.
- Rantala, Anja 1998. Perhekeskeinen työ varhaisvuosien erityiskasvatuksessa. Teoksessa Tarja Ladonlahti, Aimo Naukkarinen & Simo Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen. Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena, 317–329.
- Rantala, Anja 2004. Perheen ja päivähoidon yhteistyö. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY, 97–110.
- Sandberg, Seija 1999. Tarkkaavaisuus-ylivilkkaushäiriö ja sen lääkehoito. Teoksessa Timo Ahonen & Tuija Aro (toim.) Oppimisvaikeudet. Kuntoutus ja opetus yksilöllisen kehityksen tukena. Jyväskylä: Atena, 120–150.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:9. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.
- Stakes 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Helsinki: Stakes. Oppaita 56.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009a. Erityinen tuki. Viitattu 28.1.2010.
http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/tuki/erityinen_tuki.htm Tuloste tekijän hallussa.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2009b. Varhainen tuki. Viitattu 28.1.2010.
http://varttua.stakes.fi/FI/Sisallot/tuki/varhainen_tuki/varhainen_tuki.htm Tuloste tekijän hallussa.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Viitala, Riitta 1998. Kaikki hyvin? Varhaiserityisopetus osana päivähoitoa. Teoksessa Teoksessa Tarja Ladonlahti, Aimo Naukkarinen & Simo Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen. Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena, 291–303.
- Viitala, Riitta 1999. Integraatio ja sen toimivuus lastentarhanopettajien arvioimana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Lisensiaatintyö.

- Viitala, Riitta 2001. Arvionti ja suunnittelu - perhe mukaan. Teoksessa Päivi Pihlaja & Elina Kontu (toim.) Työkaluja päivähoidon erityiskasvatukseen. Julkaisuja 14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 112–122.
- Viitala, Riitta 2004. Ideologisia ja pedagogisia lähtökohtia erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa toimittaessa. Teoksessa Päivi Pihlaja & Riitta Viitala (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY, 131–152.
- Virmajoki-Tyrväinen, Marja 2005. Bright Start -ohjelman soveltaminen dysfaattisille lapsille. Tapaustutkimus neljän oppilaan kognitiivis-sosiaalisten taitojen oppimisen ja opettajan ohjauksen muuttumisesta yhden lukuvuoden aikana. Joensuu: Joensuun yliopisto. Väitöskirja.

LIITE 1: Vanhempien haastatteluiden teemahaastattelurunko

Yhteistyö:

- Miten olette saaneet tietoa lapsen kehityksestä ja kuntoutussuunnitelman toteutuksesta? Kuka on informoinut ja missä tilanteissa ja kuinka usein? Koetko, että olette saaneet riittävästi tietoa?
- Mitä mieltä olette omasta osallisuudestanne kuntoutussuunnitelman suunnittelussa ja vaikutusmahdollisuuksistanne?
- Mitä mieltä olette yhteistyöstä päiväkodin kanssa? Mitä hyvää / mitä kehitettävää?

Kuntoutussuunnitelma:

- Mitä mieltä olette siitä, miten kuntoutussuunnitelmaa on toteutettu päiväkodissa? Mitä hyvää toteutuksessa / mitä parantamisen varaa?
- Onko kuntoutussuunnitelmasta ollut lapselle kehitykselle hyötyä, jos on, niin mitä on saavutettu?
- Miten kuntoutussuunnitelmaan kirjattuihin tavoitteisiin on päästy? ovatko tavoitteet realistisia / sopivan haastavia?
- Onko kuntoutussuunnitelma mielestäsi toimiva vai pitäisikö siihen tehdä jokinlaisia muutoksia?
- Näkyykö kuntoutussuunnitelman olemassaolo kotona, miten?

LIITE 2: Työntekijöiden haastatteluiden teemahaastattelurunko

Kuntoutussuunnitelma:

- Millä tavoin olet toiminut täällä päiväkodin arjessa kuntoutussuunnitelman suhteen?
- Missä tilanteissa toteutat kuntoutussuunnitelmaa ja miten?
- Onko ryhmän arjen käytäntöihin / toimintatapoihin / rutiineihin tehty muutoksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen hyväksi?
- Onko kuntoutussuunnitelman toteuttamisessa ollut jotain haasteita? mitä?
- Miten tiiminä huomioitte kuntoutussuunnitelman? Kuinka usein keskustellette siitä ja mitä keskustellette? Arvioitko toimintaanne yhdessä?
- Miten olette onnistuneet kuntoutussuunnitelman toteutuksessa? Mitä hyvää / mitä kehitettävää toiminnassa?
- Onko kuntoutussuunnitelmasta ollut mielestänne lapselle hyötyä, jos on, niin mitä sen avulla on saavutettu?
- Onko kuntoutussuunnitelmaan kirjattuihin tavoitteisiin päästy? ovatko tavoitteet realistisia tai sopivan haasteellisia?
- Onko kuntoutussuunnitelma mielestäsi ollut toimiva, vai onko tarvetta muutoksille?
- Onko kuntoutussuunnitelman toteutukseen riittävästi resursseja? Onko aikaa, voimavaroja, tietoa
- Millaista tukea saatte kuntoutussuunnitelman toteuttamisen tueksi (esim. koulutus, konsultaatio) / millaista tukea tarvitsisitte?

Yhteistyö:

- Millä tavoin te olette yhteistyössä perheen kanssa
- Miten huolehditte siitä, että lapsen vanhemmat saavat riittävästi tietoa kuntoutussuunnitelman toteuttamisesta ja lapsen kehityksen etenemisestä?
- Miten mielestäsi yhteistyö kodin kanssa on sujunut?

